

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟ ΝΗΣΙΩΤΙΚΟ ΧΩΡΟ

*Αθανάσιος Δ. Παπαδασκαλόπουλος
Γεώργιος Μέγρος
Μανώλης Σ. Χριστοφάκης*

1. Νησιωτικότητα: Εννοιολογικοί προσδιορισμοί και θεωρητικές προσεγγίσεις

Η εξειδίκευση της πολιτικής της περιφερειακής ανάπτυξης για το νησιωτικό χώρο αποτελεί βασική επιδίωξη των φορέων άσκησης της περιφερειακής πολιτικής τόσο στον ελληνικό, όσο και στον Κοινοτικό χώρο. Το βασικό πρόβλημα σ' αυτή την προσπάθεια είναι ότι δεν έχει διαμορφωθεί μια περιφερειακή αναπτυξιακή στρατηγική που να λαμβάνει ουσιαστικά υπόψη την αναπτυξιακή διαδικασία στο νησιωτικό χώρο.¹ Οι κυριότερες προσεγγίσεις αφορούν μικρά νησιωτικά κράτη, αλλά δεν καλύπτουν διάσπαρτες νησιωτικές περιφέρειες (Briguglio 1995, Cook and Kirkpatrick 1998). Παρά το γεγονός ότι έχει αναγνωριστεί η ιδιαιτερότητα των νησιών, δεν έχει εφαρμοστεί ουσιαστικά μια διαφορετική πολιτική, αλλά η αναπτυξιακή πολιτική των νησιών περιλαμβάνεται στην ευρύτερη περιφερειακή πολιτική για τις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές. Τα διάφορα προγράμματα που έχουν υιοθετηθεί για τις περιμετρικές περιοχές της Ένωσης και το ειδικό πρόγραμμα νησιών Αιγαίου,² δεν συνιστούν ολοκληρωμένη πολιτική υπέρ των νησιών.

1. Ειδική μελέτη για τη διαμόρφωση ολοκληρωμένης αναπτυξιακής στρατηγικής στον ελληνικό νησιωτικό χώρο έχει εκπονηθεί για λογαριασμό της Ακαδημίας Αθηνών (2003), υπό την επιβλεψη του Ακαδημαϊκού Καθηγητή Κωνσταντίνου Δρακάτου, με Επιστημονικούς Υπεύθυνους τους Καθηγητές Αθανάσιο Παπαδασκαλόπουλο και Γεώργιο Μέγρο και Επιστημονικό Συνεργάτη τον Διδάκτορα Εμμανουήλ Χριστοφάκη. Στη μελέτη Επιστημονικός Σύμβουλος ήταν ο Ομότιμος Καθηγητής Νικόλαος Κόνσολας.

2. Το πρόγραμμα ειδικών μέτρων για τα νησιά του Αιγαίου, περιλαμβάνει δημοσιονομικά μέτρα (ειδικές φορολογικές ρυθμίσεις, επιδότηση κόστους μεταφοράς) και διαρθρωτικά μέτρα (στήριξη των υποδομών στις μεταφορές, τις επικοινωνίες, την ενέργεια, τη γεωργία, την αλιεία κ.ά.), στο πλαίσιο του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2019/93 για τη θέσπιση ειδικών μέτρων για ορισμένα γεωγραφικά προϊόντα προς όφελος των μικρών νησιών του Αιγαίου Πελάγους, *Επίσημη Εφημερίδα* αριθ. L184, 27.07.1993.

Στη συνθήκη του Μάαστριχτ αναγνωρίζεται η αναγκαιότητα επανασύνδεσης των νησιωτικών περιφερειών με τις κεντρικές περιφέρειες της Κοινότητας. Η συνθήκη του Άμστερνταμ αναφέρεται ρητά στις νησιωτικές περιφέρειες. Αναγνωρίζει ότι οι περιφέρειες αυτές υποφέρουν από δομικά μειονεκτήματα που συνδέονται με τη νησιωτικότητα και η κοινοτική νομοθεσία πρέπει να λάβει υπόψη αυτά τα μειονεκτήματα. Επίσης, η συνθήκη αναφέρει ότι μπορούν να ληφθούν ειδικά μέτρα προς όφελος των νησιωτικών περιοχών. Στην πράξη όμως αυτές οι αναφορές δεν μπόρεσαν μέχρι σήμερα να μετασχηματισθούν σε συγκεκριμένη πολιτική (CE, 2003).

Η διερεύνηση της αναπτυξιακής διαδικασίας στο νησιωτικό χώρο προϋποθέτει τη συστηματική μελέτη και την κατανόηση των βασικών χαρακτηριστικών της νησιωτικής οικονομίας και κυρίως της έννοιας της νησιωτικότητας³. Προκειμένου να προσδιορισθεί το περιεχόμενο της νησιωτικότητας, έχουν δοθεί αρκετοί ορισμοί και έχει γίνει σημαντική προσπάθεια να διασαφηνισθούν οι έννοιες που σχετίζονται με το νησιωτικό χώρο.

Γενικά, νησί μπορεί να θεωρηθεί κάθε τμήμα γης που δεν έχει χερσαία σύνορα. Πέρα από τον απλουστευμένο αυτό ορισμό, έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες εννοιολογικού προσδιορισμού του νησιωτικού χώρου, έτσι ώστε να σχηματισθούν με ολοκληρωμένο τρόπο τα σύνθετα γεωμορφολογικά, δημογραφικά και κοινωνικοοικονομικά του χαρακτηριστικά.

Ένας στατιστικός κυρίως ορισμός για το νησιωτικό χώρο, που περιλαμβάνει ωστόσο και κοινωνικοοικονομικές διαστάσεις, θεωρείται αυτός που έχει δώσει η Στατιστική Υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUROSTAT), σύμφωνα με τον οποίο, νησί είναι κάθε τμήμα γης με έκταση τουλάχιστον 1 χλμ.², που διαθέτει επιπλέον τα εξής χαρακτηριστικά (Eurisles, 2002):

- Απέχει τουλάχιστον 1 χλμ. από την ξηρά, ενώ δεν έχει σταθερή σύνδεση μ' αυτήν.
- Έχει δημιουργηθεί με φυσικό τρόπο.
- Είναι μικρότερο από ήπειρο.
- Έχει ένα μόνιμο πληθυσμό στατιστικά σημαντικό⁴ και συνεπώς στηρίζει κατοικία και οικονομικές δραστηριότητες.
- Δεν περιλαμβάνει πρωτεύουσα κράτους.

Αντίστοιχοι ορισμοί έχουν δοθεί για τις νησιωτικές περιφέρειες, τα νησιωτικά συμπλέγματα και τα αρχιπελάγη.

3. Ο όρος νησιωτικότητα χρησιμοποιείται ευρύτατα στην ελληνική και ξένη βιβλιογραφία (στα Αγγλικά ο όρος αποδίδεται ως insularity), για να περιγράψει με ολοκληρωμένο και συνεκτικό τρόπο τα ιδιαίτερα φυσικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά του νησιωτικού χώρου, που προσδιορίζονται από το μόνιμο φαινόμενο της γεωγραφικής ασυνέχειας.

4. Η EUROSTAT θέτει ως ενδεικτικό όριο τους 50 κατοίκους.

Η νησιωτική περιφέρεια ορίζεται ως η γεωγραφική περιοχή που περιλαμβάνει ομάδα νησιών ή ένα μεγάλο νησί και τα χαρακτηριστικά της, κυρίως κοινωνικό-οικονομικά, τη διαφοροποιούν από τις υπόλοιπες ηπειρωτικές περιφέρειες (Σοφούλης, 1990). Τα προβλήματα ανάπτυξης που χαρακτηρίζουν το είδος αυτής της περιφέρειας είναι ομοιογενή σε όλη την έκταση της και αναφέρονται κυρίως στη δυσχέρεια πρόσβασης, στη μεγάλη απόσταση που χωρίζει τα εντασσόμενα νησιά και στο μικρό τους μέγεθος (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2001). Στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε νησιωτική περιφέρεια μπορεί να ενταχθεί τμήμα της χώρας-μέλους που περιβάλλεται από θάλασσα και δεν έχει καμία σταθερή σύνδεση με ηπειρωτική περιοχή ούτε αποτελεί την έδρα πρωτεύουσας της συγκεκριμένης χώρας⁵.

Το νησιωτικό σύμπλεγμα περιλαμβάνει ομάδα νησιών που έχουν μεταξύ τους λειτουργικές αλληλεξαρτήσεις και είναι χώρος ευαίσθητος σε επιρροές από ηπειρωτικές περιοχές, ενώ το αρχιπέλαγος αναφέρεται σε απομονωμένη ομάδα νησιών με έντονες εσωτερικές λειτουργικές διασυνδέσεις.

Στο πλαίσιο αυτό, μπορούν να προσδιορισθούν και να αναλυθούν τα βασικά χαρακτηριστικά της νησιωτικότητας.

Καταρχήν, η νησιωτικότητα αναφέρεται με συνδυασμένο τρόπο σε φυσικά και κοινωνικοοικονομικά στοιχεία. Οι ορισμοί που παρουσιάστηκαν τονίζουν κυρίως τις φυσικές διαστάσεις της έννοιας της νησιωτικότητας. Ωστόσο, η αναφορά σε φυσικά χαρακτηριστικά δε φωτίζει παρά μία μόνο πλευρά της νησιωτικότητας. Η νησιωτικότητα είναι επιβαρυντικός παράγοντας, που προκαλεί άνηση ανάπτυξη του παραγωγικού δυναμικού και χωρική διαφοροποίηση των εισοδημάτων και των συνθηκών ζωής. Αναλυτικότερα, τα χαρακτηριστικά της νησιωτικότητας, που προκύπτουν ως συνδυασμός των φυσικών και κοινωνικοοικονομικών στοιχείων της, είναι τα εξής (Ακαδημία Αθηνών, 2003 και EC, 2003):

1. Η σχετική απομόνωση και η αίσθηση της μοναδικότητας.
2. Η ατελής πρόσβαση στις αγορές και στις δημόσιες υπηρεσίες και τα προβλήματα στις μεταφορές.
3. Η μικρή σχετικά κλίμακα και η εξαιρετικά ευρεία διαφοροποίηση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων.
4. Η ιδιότητά του ως δεξαμενής πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς και η ιδιόμορφη αντίληψη και συμπεριφορά του πληθυσμού σε σχέση με το χώρο, το χρόνο και τις κοινωνικές σχέσεις και η ιδιότυπη δυναμική και περιπλοκότητα των σχέσεων του νησιωτικού πληθυσμού με τη θάλασσα.

5. Ο ορισμός αυτός δόθηκε από το: Parlement Européen, Resolution sur les problèmes des régions insulaires de l' Union Européenne, A4-0118/98.

5. Η σχετικά περιορισμένη διαθεσιμότητα των παραγωγικών πόρων.

6. Οι εξαιρετικά μεγάλες εποχικές διακυμάνσεις του ανθρώπινου δυναμικού και των οικονομικών δραστηριοτήτων των νησιών.

7. Τα δημογραφικά προβλήματα στα μικρά νησιά.

Ως βασικό χαρακτηριστικό της νησιωτικότητας μπορεί να αναφερθεί ότι η νησιωτικότητα είναι ένα διαρκές φαινόμενο της γεωγραφικής ασυνέχειας και εντείνεται αντιστρόφως ανάλογα με το μέγεθος του νησιού και ανάλογα με την απόστασή του από τις ακτές (Hache, 1998). Ειδικότερα στην περίπτωση του νησιωτικού χώρου ενεργοποιούνται στο μέγιστο βαθμό οι παράγοντες – αίτια που δημιουργούν και συντηρούν το περιφερειακό πρόβλημα (Κόνσολας, 1997). Τα αίτια του περιφερειακού προβλήματος που μεγιστοποιούνται είναι:

- Οι γεωγραφικοί παράγοντες και συγκεκριμένα: ο κατακερματισμός των αγορών, η απομόνωση των νησιωτικών χωρικών μονάδων, η ασυνέχεια του χώρου, η ορεινότητα που οφείλεται σε γεωλογικούς παράγοντες.

- Η ατελής κινητικότητα κεφαλαίου και εργασίας που οφείλεται στην ασυνέχεια του χώρου.

- Οι αρνητικές εξωτερικές οικονομίες στις μικρές νησιωτικές γεωγραφικές ενότητες.

Τα μειονεκτήματα της νησιωτικότητας δε δημιουργούν προβλήματα συγκυριακής φύσης, αλλά δομικά προβλήματα, που έχουν στη βάση τους το μόνιμο φαινόμενο της γεωγραφικής ασυνέχειας. Η φυσική ασυνέχεια του γεωγραφικού χώρου είναι σαφές ότι δημιουργεί προβλήματα στη συνεκτικότητα, στη λειτουργία και στην ολοκλήρωση (με την έννοια της ενσωμάτωσης των επιμέρους μονάδων-συστημάτων) του οικονομικού και του κοινωνικού χώρου. Η χωρική ασυνέχεια παρεμβάλλεται ανάμεσα στις ανθρώπινες δραστηριότητες, επηρεάζοντας σημαντικά τις διασυνδέσεις και τη σύγκλιση των δραστηριοτήτων, τις αγορές προϊόντων και εργασίας, την επιλογή του τόπου εγκατάστασης των δραστηριοτήτων, τον ανταγωνισμό και τη διαμόρφωση των τιμών, το κόστος παραγωγής, τις μεταφορές και επικοινωνίες κ.λπ. Η ασυνέχεια βέβαια υπάρχει σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό και στον υπόλοιπο, εκτός του νησιωτικού, χώρο. Στην περίπτωση όμως του ηπειρωτικού χώρου, η γεωμορφολογία του εδάφους και η απόσταση, επηρεάζουν έμμεσα τη συνέχεια του χώρου. Στην περίπτωση του νησιωτικού χώρου, στα προηγούμενα έρχεται να προστεθεί και η φυσική ασυνέχεια του χώρου.

Συνεπώς, τα μέσα πολιτικής για το νησιωτικό χώρο μπορεί να έχουν θετικές επιδράσεις στην ανάπτυξη, αλλά δεν εξαλείφουν τα αίτια και τις επιπτώσεις της νησιωτικότητας (δηλαδή τη γεωγραφική ασυνέχεια), απλώς τις αμβλύνουν. Με λίγα λόγια, τα νησιά εξακολουθούν να παραμένουν νησιά (Biggi, 2000). Παρά τις όποιες προσπάθειες αναπτυξιακής πολιτικής, υπάρχει σημα-

ντική διαφορά από τις επιπτώσεις της περιφερειακής πολιτικής στην ηπειρωτική χώρα. Για παράδειγμα, στον ηπειρωτικό χώρο η κατασκευή και λειτουργία ενός οδικού άξονα (η οποία είναι πλέον μόνιμη) αντιμετωπίζει το πρόβλημα της απομόνωσης μιας ορεινής και απομακρυσμένης περιοχής που είναι αποκομμένη από αστικά κέντρα και κύρια δίκτυα μεταφορών. Επιπλέον, υπάρχουν περιπτώσεις που ορισμένα τμήματα μεγάλων οδικών αξόνων λειτουργούν ως αναπτυξιακοί άξονες, με την έννοια της συγκέντρωσης κατά μήκος τους βιομηχανικών κυρίως δραστηριοτήτων. Κάτι αντίστοιχο είναι αδύνατο για το νησιωτικό χώρο.

Στο πλαίσιο αυτό, απαιτούνται μόνιμες πολιτικές και μέσα για την αντιμετώπιση, σε σταθερή βάση, του διαρκούς φαινομένου της γεωγραφικής ασυνέχειας και κατ' επέκταση της νησιωτικότητας. Συνεπώς, ενώ τα εντοπιζόμενα διαρθρωτικά προβλήματα των νησιών είναι επιδεκτικά σχετικής αντιμετώπισης και ρύθμισης, η αναγνώριση της ύπαρξης διαρκών φυσικών μειονεκτημάτων, δηλαδή του νησιωτικού χαρακτήρα, οδηγεί παράλληλα στην ανάγκη αναζήτησης ρυθμίσεων, πολιτικών και μέσων, ανάλογης χρονικής διάρκειας, οι οποίες θα παρέχουν σχετική αντιστάθμιση στα νησιά, σε μόνιμη βάση, έναντι αυτών των φυσικών μειονεκτημάτων τους (Σ.Α. Νησιωτικού Χώρου 2000-2006).

Πρέπει να τονισθεί ότι η ένταση της νησιωτικότητας σε κάθε περίπτωση προσδιορίζεται από τρεις παράγοντες:

- α) Την απομόνωση του νησιού*
- β) το μέγεθός του και*
- γ) την απόστασή του από τις ακτές.*

Η απομόνωση των νησιών (Fustier, 1995) πρέπει να διαφοροποιείται από τους δύο άλλους παράγοντες που προκαλούν το περιφερειακό πρόβλημα των νησιών και είναι το μικρό μέγεθος και η μεγάλη απόσταση από την ηπειρωτική χώρα. Η απομόνωση διακρίνεται σε εξωτερική, που αφορά τη σχέση νησιών και ηπειρωτικής χώρας και σε εσωτερική, που οφείλεται στις περιορισμένες αναπτυξιακές ευκαιρίες και στο ασθενές διανησιωτικό σύστημα σχέσεων και ροών. Η εξωτερική απομόνωση έχει ως αποτέλεσμα ότι τα νησιά είναι χώρος *περιορισμένης πρόσβασης*. Η πρόσβαση αυτή είναι δυνατή σε ορισμένες χρονικές περιόδους και σε προσδιορισμένα σημεία του χώρου (λιμάνια, αεροδρόμια). Η εσωτερική απομόνωση έχει ως αποτέλεσμα τις μειωμένες ευκαιρίες σχέσεων, ροών, ανταλλαγών ιδεών, συναντήσεων, συνεδρίων, επικοινωνίας στο νησιωτικό χώρο.

Το μικρό μέγεθος των νησιωτικών χωρικών μονάδων έχει ως συνέπεια την περιορισμένη αγορά προϊόντων, τη μικρή αγορά εργασίας, τους περιορισμένους φυσικούς πόρους και τις χαμηλές οικονομίες κλίμακας των νησιωτικών επιχειρήσεων.

Η μεγάλη απόσταση από την ηπειρωτική χώρα έχει ως συνέπεια την αύξηση του κόστους μεταφοράς και τη μείωση των εξωτερικών οικονομιών και συγκεκριμένα των οικονομιών εγκατάστασης, ως συνέπεια της χαμηλής συγκέντρωσης επιχειρήσεων.

Η απομόνωση, η μικρή κλίμακα χώρου και η μεγάλη απόσταση από τις ακτές, εντείνουν τη νησιωτικότητα και προσδίδουν ένα ιδιαίτερο χαρακτήρα στην ανάπτυξη και εξέλιξη των τοπικών παραγωγικών συστημάτων. Όχι μόνο σε εθνικό, αλλά και σε διεθνές επίπεδο, παρατηρείται ότι τα μεγαλύτερα προβλήματα ανάπτυξης σε νησιωτικές περιοχές αντιμετωπίζουν τα μικρά και ιδιαίτερα απομακρυσμένα νησιά. Τα φαινόμενα αυτά, έχουν παρατηρηθεί ακόμα και σε περιπτώσεις ιδιαίτερα ανεπτυγμένων περιφερειών, όπου η ύπαρξη εντός των ορίων τους πολύ μικρών νησιών και η απόστασή τους από τις μεγάλες αγορές της ηπειρωτικής χώρας, αλλά και των μεγάλων νησιών πολλές φορές, έχουν δημιουργήσει έντονα χαρακτηριστικά αναπτυξιακού δυϊσμού (π.χ. όπως στην περίπτωση της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου).

Από τα παραπάνω προκύπτει σαφώς η ιδιαιτερότητα του νησιωτικού παραγωγικού συστήματος.

Η κλίμακα του χώρου προσδιορίζει άμεσα την επάρκεια των πόρων, φυσικών και ανθρώπινων. Ειδικότερα, το μικρό μέγεθος και ιδιαίτερα σε σχέση με τις ηπειρωτικές περιοχές, δημιουργεί σπανιότητα των πόρων. Δηλαδή, η ποικιλία, η ποσότητα και η ποιότητα των πόρων είναι περιορισμένες σε σχέση με τις ηπειρωτικές περιοχές. Η ποικιλία μπορεί να αναφέρεται εκτός από τους φυσικούς και στους ανθρώπινους πόρους, με τις περιορισμένες ειδικεύσεις του υπάρχοντος εργατικού δυναμικού. Η ποσότητα συνήθως αναφέρεται στο δεδομένο μέγεθος του αποθέματος φυσικών και ανθρώπινων πόρων και η ποιότητα αφορά κυρίως στο γηρασμένο πληθυσμό και στο χαμηλό μορφωτικό του επίπεδο, κυρίως στα πολύ μικρά νησιά.

Συνεπώς, αυτό που κρίνεται απαραίτητο είναι η διαχείριση των σπάνιων πόρων, καθώς και ο εμπλουτισμός τους, μέσω:

- Της διαμόρφωσης ενός ιδιαίτερου συστήματος διοίκησης – διαχείρισης των πόρων.
- Της εξωστρέφειας, δηλαδή του ανοίγματος σ' ένα δυναμικό δίκτυο ανταλλαγών με τις εξωτερικές αγορές.

Ωστόσο, η σπανιότητα σε συνδυασμό με την εξωστρέφεια πολλές φορές δημιουργεί ισχυρή εξάρτηση. Σύμφωνα με τις παραπάνω κατευθύνσεις, εξαιτίας της σπανιότητας, οι αιτίες της οικονομικής ανόδου συνδέονται κατά ένα μεγάλο μέρος με τη ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών που προέρχεται από άλλες περιοχές, έξω από τα όρια της τοπικής - νησιωτικής οικονομίας. Η εξωστρέφεια, δηλαδή το εμπόριο και γενικότερα οι συναλλαγές, τροφοδοτούν την τοπική

συσσώρευση και την τομεακή διαφοροποίηση, οδηγώντας μακροπρόθεσμα στη μείωση των ανισοτήτων. Ωστόσο, για να επιτευχθεί αυτό πρέπει η διαφοροποίηση να στηρίζεται σε μια διατομεακή ανάπτυξη και όχι σε μονοειδίκευση (όπως συμβαίνει στις περισσότερες περιπτώσεις με τον τουρισμό), προκειμένου να διασφαλισθεί μια σταθερή και μακροχρόνια ισορροπία στη νησιωτική οικονομία. Η μονοειδίκευση κάνει αρκετά εύάλωτο το τοπικό παραγωγικό σύστημα στις διακυμάνσεις της ζήτησης για το αγαθό ή την υπηρεσία που προσφέρεται και ειδικότερα στις φάσεις του οικονομικού κύκλου, με αποτέλεσμα πολλές φορές να παρατηρούνται ακόμα και φαινόμενα διαρθρωτικής οπισθοδρόμησης με σημαντικές αρνητικές συνέπειες για τη βιωσιμότητα του τοπικού παραγωγικού συστήματος. Τέλος, η εξάρτηση εξαιτίας του συνδυασμού μονοειδίκευσης και υψηλών εισαγωγών επιτείνεται εάν το νησί είναι απομακρυσμένο από τις αγορές του.

Συμπερασματικά, μπορούμε να δεχθούμε ότι τα βασικά χαρακτηριστικά της νησιωτικής οικονομίας είναι: η ασυνέχεια του χώρου, ο κατακερματισμός των αγορών προϊόντων και εργασίας, οι αναλογικά αυξημένες απαιτήσεις σε υποδομές και εξοπλισμούς, το αυξημένο κόστος μεταφορών και η αδυναμία προσέγγισης στο ελάχιστο απαιτούμενο επίπεδο αναπτυξιακής βάσης (συγκεντρώσεις πληθυσμού, ύπαρξη φυσικών πόρων κ.λπ.).

2. Πρότυπα ανάπτυξης του νησιωτικού χώρου

2.1. Τα πρότυπα περιφερειακής ανάπτυξης και ο νησιωτικός χώρος

Η διαμόρφωση του προτύπου ανάπτυξης αποτελεί ουσιώδη προϋπόθεση για τη συστηματική χάραξη της αναπτυξιακής στρατηγικής. Η επιλογή αυτή συνήθως εξαρτάται από παράγοντες που αφορούν στα γεωφυσικά, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά μιας χώρας ή μιας συγκεκριμένης χωρικής ενότητας, καθώς επίσης και από παράγοντες που αφορούν στο εξωτερικό περιβάλλον, όπως η οικονομική συγκυρία, οι διεθνείς πολιτικοοικονομικοί προσανατολισμοί της χώρας, η διάρθρωση και ο γεωγραφικός προσανατολισμός των εξαγωγών της κ.λπ. Στη διεθνή πρακτική δύο κύρια πρότυπα οργάνωσης της ανάπτυξης συναντώνται με διάφορες προσαρμογές (Παπαδάσκαλόπουλος, 1995). Τα πρότυπα αυτά, που εμφανίζονται και στο νησιωτικό χώρο, είναι το πρότυπο της συγκέντρωσης - διάχυσης της ανάπτυξης και το πρότυπο της ολοκληρωμένης - ενδογενούς ανάπτυξης.

Το πρότυπο της πολιτικής ανάπτυξης (συγκέντρωσης-διάχυσης της ανάπτυξης) εκφράζεται στην πράξη με την προώθηση της ανάπτυξης επιλεγμένων τομέων και κλάδων της οικονομίας, που μπορούν να λειτουργήσουν ως «προωθητικοί» και την αξιοποίηση των οικονομιών συγκέντρωσης και κλίμακας που

δημιουργούνται από την ανάπτυξη αυτών των κλάδων. Στο νησιωτικό και παράκτιο χώρο της Μεσογείου δύο κύριοι τομείς λειτούργησαν παραδοσιακά ως «προωθητικές» δραστηριότητες: ο πρωτογενής τομέας και ο τουρισμός. Ιδιαίτερα ο τουρισμός τα τελευταία χρόνια αποτελεί τον κλάδο αιχμής, πάνω στον οποίο έχει στηριχθεί σχεδόν αποκλειστικά η οικονομία του νησιωτικού χώρου τόσο της Ελλάδας, όσο και της ευρύτερης περιοχής της Μεσογείου. Στην περίπτωση αυτή μάλιστα παρατηρείται το φαινόμενο μίας υπερεθνικής πόλωσης, αφού τα μεγάλα τουριστικά πρακτορεία καθορίζουν σχεδόν αποκλειστικά τους τουριστικούς προορισμούς και κατ' επέκταση προσδιορίζουν τη μορφή και την ένταση της συγκέντρωσης και της διάχυσης της ανάπτυξης.

Το πρότυπο της συγκέντρωσης και διάχυσης της ανάπτυξης σχεδιάζεται από την κορυφή της διοικητικής πυραμίδας, δηλαδή από το κέντρο (κεντρική διοίκηση). Η κεντρική διοίκηση, μέσω κυρίως των δημοσίων επενδύσεων σε έργα επιχειρηματικών, τεχνικών και κοινωνικών υποδομών, καθώς επίσης και μέσω της παροχής κινήτρων για τουριστικές επενδύσεις στις περιοχές-πόλους, προσπαθεί να οργανώσει ορθολογικότερα και να κάνει περισσότερο ελκυστικές τις περιοχές τουριστικού προορισμού. Ο σχεδιασμός δηλαδή γίνεται χωρίς την ουσιαστική συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού. Συνήθως οι τοπικοί φορείς συμμετέχουν στο δημόσιο σχεδιασμό και κυρίως στην επεξεργασία των αναπτυξιακών σχεδίων, αλλά χωρίς καθοριστική επίδραση στη διαμόρφωση της αναπτυξιακής στρατηγικής.

Όπως προκύπτει και από τα παραπάνω, ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του προτύπου αυτού είναι η λειτουργία *Πόλων ή Κέντρων Ανάπτυξης*, που έχουν ως ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: ένα επαρκές πληθυσμιακό μέγεθος, που εγγυάται την ευρωστία των αγορών προϊόντων και εργασίας, την επάρκεια των επιχειρηματικών, τεχνικών και κοινωνικών υποδομών και τη λειτουργία μιας τουλάχιστον «Προωθητικής Δραστηριότητας». Κέντρα Ανάπτυξης που λειτουργούν στο νησιωτικό χώρο μπορούν να συνεισφέρουν ουσιαστικά στην αναπτυξιακή δυναμική του χώρου αυτού, γιατί:

- Αποτελούν τα «σημεία αναφοράς», προβάλλουν τη νησιωτική περιφέρεια διεθνώς και συμβάλλουν στην ένταξή της σε διαπεριφερειακά και διεθνή δίκτυα συνεργασιών.
- Αναπτύσσουν «Προωθητικές Δραστηριότητες» για το σύνολο της νησιωτικής περιφέρειας και πρωτοστατούν στην ανάπτυξη κλάδων αιχμής.
- Συγκεντρώνουν παραγωγικές και δημόσιες υπηρεσίες και συμβάλλουν στη συγκράτηση του νέου σε ηλικία ανθρώπινου δυναμικού.
- Μειώνουν την αίσθηση της απομόνωσης στο νησιωτικό χώρο.

Τα προβλήματα που προκύπτουν από τη λειτουργία του προτύπου αυτού είναι συνήθως τα εξής:

1. Αδυναμία ουσιαστικής διαμόρφωσης και λειτουργίας Κέντρων Ανάπτυξης.

2. Αποτυχία στην προσέλκυση και ανάπτυξη Προωθητικών Δραστηριοτήτων και κυρίως δραστηριοτήτων που αφορούν στη μεταποίηση, στη νέα τεχνολογία και στις υπηρεσίες αιχμής.

3. Προβλήματα στη στήριξη και ανάπτυξη των τοπικών ΜΜΕ.

4. Αδυναμία εξυπηρέτησης επιθυμητών στόχων για την περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη με αποτέλεσμα την εξυπηρέτηση στόχων της υπερεθνικής πόλωσης (π.χ. μαζικός τουρισμός, ενίσχυση δραστηριοτήτων του διεθνούς τουριστικού κυκλώματος κ.λπ.).

5. Κατασπατάλη των φυσικών και ανθρωπίνων πόρων, συνεπεία του εξωγενούς διαμορφούμενου αναπτυξιακού προτύπου (υποβάθμιση του περιβάλλοντος, μείωση των υδάτινων αποθεμάτων, περιθωριοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού κ.λπ.).

Για να αντιμετωπισθούν τα προβλήματα αυτά απαιτείται:

- Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή του προτύπου με ουσιαστική συνεργασία και συμμετοχή περιφερειακών και τοπικών φορέων (Γ.Γ. Περιφέρειας, Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Τοπικών Αναπτυξιακών Φορέων).

- Η συμπληρωματική διαμόρφωση και εφαρμογή του προτύπου της ολοκληρωμένης – ενδογενούς ανάπτυξης, που στοχεύει στην ισόρροπη ανάπτυξη όλων των νησιών και στην αξιοποίηση όλων των αναπτυξιακών δυνατοτήτων και βασίζεται στην τοπική επιχειρηματική επιχειρηματικότητα.

- Η διαμόρφωση τελικά ενός προτύπου ανάπτυξης προσαρμοσμένου στο νησιωτικό χώρο.

Σε αντίθεση με το πρότυπο της πολιτικής ανάπτυξης, το πρότυπο της ολοκληρωμένης ανάπτυξης προωθεί μιας διαδικασία ανάπτυξης με την οποία επιδιώκεται η ενίσχυση όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων, στις οποίες μια χωρική ενότητα παρουσιάζει τοπικά πλεονεκτήματα, καθώς και η αξιοποίηση όλων των πλουτοπαραγωγικών πηγών της. Παράλληλα επιδιώκεται η ισόρροπη ανάπτυξη όλων των χωρικών μονάδων χωρίς την υπερσυγκέντρωση του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων σε συγκεκριμένα σημεία του χώρου.

Προς την κατεύθυνση αυτή επιδιώκεται για το νησιωτικό χώρο η παράλληλη ανάπτυξη περισσότερων τομέων και κλάδων (ανάλογα βέβαια με τα φυσικά, κοινωνικοοικονομικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά σε κάθε περίπτωση), όπως π.χ. ο ήπιος, εναλλακτικός τουρισμός (αγροτουρισμός, ναυταθλητικός τουρισμός, φυσιολατρικός τουρισμός, θεραπευτικός τουρισμός, πολιτιστικός τουρισμός, θρησκευτικός τουρισμός κ.ά.), οι βιολογικές καλλιέργειες, η αλιεία, οι ΜΜΕ, οι χειροτεχνικές δραστηριότητες, η παραγωγή και προβολή τοπικών προϊόντων, οι τοπικές πολιτιστικές δραστηριότητες κ.λπ. Έτσι, δημιουργού-

νται προϋποθέσεις ολοκλήρωσης του τοπικού παραγωγικού κυκλώματος και αντιμετωπίζονται οι αρνητικές επιπτώσεις της μονοειδίκευσης και η αποκλειστική εξάρτηση από εξωγενείς και μη ελεγχόμενους παράγοντες.

Στο πλαίσιο αυτό, η ανάπτυξη δρομολογείται ενδογενώς. Οι τοπικοί παράγοντες (οργανισμοί, φορείς, επιμελητήρια, τοπικές επιχειρήσεις, τοπική πρωτοβουλία και επιχειρηματικότητα) συνιστούν τους βασικούς μοχλούς της αναπτυξιακής διαδικασίας. Σε τοπικό επίπεδο αξιοποιούνται η παραγωγική δομή, η αγορά εργασίας, η επιχειρηματικότητα, οι φυσικοί πόροι, η κοινωνική και πολιτική δομή, οι παραδόσεις και η πολιτιστική κληρονομιά και δραστηριότητα πάνω στις οποίες μπορεί να αρθρωθεί η οικονομική μεγέθυνση και η βελτίωση του επιπέδου ζωής (Coffey and Polese, 1985). Κάτω από τέτοιες συνθήκες, γίνεται αντιληπτό ότι η ανάπτυξη δεν μπορεί να προγραμματίζεται αποκλειστικά από τους κεντρικούς φορείς. Σε αντίθεση με την πολιτική ανάπτυξη, η ολοκληρωμένη ανάπτυξη ταυτίζεται με την «από τη βάση» ή «εκ των κάτω» ανάπτυξη, γιατί ο σχεδιασμός, η εφαρμογή και η παρακολούθησή της, επιβάλλουν το συμμετοχικό προγραμματισμό και την ενεργοποίηση των κατοίκων και των τοπικών φορέων (Guígo, 1983), οι οποίοι είναι σε θέση να γνωρίζουν τα προβλήματα και τις δυνατότητες της περιοχής τους καλύτερα από τον κεντρικό προγραμματιστή. Η προώθηση των επιλογών τους διασφαλίζεται με τη συμμετοχή τους στον περιφερειακό προγραμματισμό. Η συμμετοχή στη χάραξη της αναπτυξιακής προσπάθειας προωθεί την ενεργοποίηση του πληθυσμού και την τόνωση της τοπικής επιχειρηματικότητας, που είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την αυτοδύναμη ανάπτυξη (Barquero, 1991).

Ένα πρότυπο ολοκληρωμένης - ενδογενούς ανάπτυξης ικανό να εγγυηθεί την αυτονομία της διαδικασίας μετασχηματισμού του νησιωτικού οικονομικού συστήματος και το οποίο είναι σχετικώς αυτοδύναμο, πρέπει να βασίζεται σε τοπικά χαρακτηριστικά και στην ικανότητα να ελέγχει ορισμένες θεμελιώδεις μεταβλητές, που αναφέρονται (Garofoli, 1992):

- Στη χρήση και αξιοποίηση τοπικών πόρων (π.χ. πρώτες ύλες, εργασία, τοπικά κεφάλαια, επιχειρηματικότητα, ειδικευμένη γνώση στην παραγωγική διαδικασία, ειδικευμένα υπηρεσιακά καθήκοντα) και στην αξιοποίηση των τοπικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων.
- Στην τοπική διαδικασία συσσώρευσης.
- Στην ικανότητα για καινοτομία.
- Στην ανάπτυξη παραγωγικών, ενδοκλαδικών και διακλαδικών διασυνδέσεων σε τοπικό επίπεδο (και στην εξεταζόμενη περίπτωση στο νησιωτικό χώρο).

Βέβαια, η ενδογενής ανάπτυξη δε σημαίνει μια "κλειστή οικονομία" (Bennett and Krebs, 1991). Η ενδογενής ανάπτυξη σημαίνει στην ουσία:

- α) ικανότητα μετασχηματισμού του κοινωνικοοικονομικού συστήματος,

β) ικανότητα αντίδρασης σε εξωτερικές προκλήσεις,

γ) προώθηση της ενημέρωσης και της επικεντρωμένης πληροφόρησης,

δ) ικανότητα εισαγωγής ειδικών μορφών κοινωνικής ρύθμισης σε τοπικό επίπεδο, που ευνοούν τα προαναφερθέντα σημεία.

Ενδογενής ανάπτυξη είναι, με άλλα λόγια, η ικανότητα να καινοτομεί κανείς σε τοπικό επίπεδο. Αυτό σημαίνει ότι το κάθε τοπικό παραγωγικό σύστημα είναι σε θέση να κατευθύνει κατά ένα μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη και τη μεταβολή του.

Αυτοί οι τύποι περιοχών επιδρούν σημαντικά στην οικονομία και στην τοπική κοινωνία και αποκτούν μία συχνά καθοριστική κοινωνικοπολιτιστική ταυτότητα, που τις χαρακτηρίζει και τις ενισχύει. Υπάρχουν αρκετά παραδείγματα τα τελευταία χρόνια περιοχών που στήριξαν την ανάπτυξή τους σε τέτοιου είδους στρατηγικές. Τα παραδείγματα αυτά δεν λείπουν από το νησιωτικό χώρο⁶.

2.2. Η αναζήτηση ενός προτύπου ανάπτυξης του νησιωτικού χώρου

Ο νησιωτικός χώρος παρέχει το καλύτερο παράδειγμα απομονωμένων, στις περισσότερες των περιπτώσεων, τοπικών οικονομιών. Έτσι όταν μιλάμε για κατακερματισμένο νησιωτικό χώρο, όπως είναι ο ελληνικός στον οποίο κυριαρχούν μικρού μεγέθους νησιά, απομονωμένα σε μεγάλο βαθμό από την ηπειρωτική χώρα, είμαστε αναγκασμένοι να αναζητήσουμε ένα εξειδικευμένο αναπτυξιακό πρότυπο στο πρότυπο της Τοπικής Ανάπτυξης. Και αυτό παρά το γεγονός ότι διανύουμε την περίοδο της παγκοσμιοποίησης. Άλλωστε οι οικονομολόγοι της περιφερειακής ανάπτυξης θεωρούν ότι την ώρα της παγκοσμιοποίησης ο κόσμος γίνεται «τοπικός». Οι έντονα «τοπικές» οικονομίες είναι ικανές να αντισταθούν στην περιθωριοποίηση από κυρίαρχα πρότυπα όπως η παγκοσμιοποίηση ή η υπερεθνική πόλωση (Thevenaut-Muller, 1999).

Οι διάφορες προσαρμογές του προτύπου της ενδογενούς-τοπικής ανάπτυξης, παρουσιάζονται στη συνέχεια. Βασική διαφοροποίηση των προτύπων αυτών από το κλασικό πρότυπο της ολοκληρωμένης ανάπτυξης είναι:

- Η εστίαση σε ένα συγκεκριμένο τόπο (ή μικροπεριφέρεια).

6. Ως τέτοια περίπτωση εφαρμογής του προτύπου της ολοκληρωμένης-ενδογενούς ανάπτυξης στο νησιωτικό χώρο της Ευρώπης μπορεί να αναφερθεί το νησί Μορς της Δανίας, το οποίο κατόρθωσε να δημιουργήσει 400 περίπου νέες θέσεις εργασίας μέσω της ανάπτυξης πολυάριθμων εργασιών σε αρκετούς κλάδους διαφορετικούς μεταξύ τους. Οι κλάδοι αυτοί αφορούν στη διατροφή και την κατασκευή μηχανημάτων για τις βιομηχανίες τροφίμων, στην κατασκευή παιχνιδιών από πλαστικό, στην κατασκευή ξύλινων αντικειμένων, όπως έπιπλα, πόρτες, παράθυρα κ.λπ. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1994).

- Η ανάδειξη και αξιοποίηση δυναμικών δραστηριοτήτων και η δημιουργία εξωτερικών οικονομιών σε επίπεδο μικροπεριφέρειας (στοιχεία σαφώς δανεισμένα από το πολιτικό πρότυπο).

2.2.1 Βιομηχανικοί Τόποι

Η διαμόρφωση του προτύπου βασίστηκε στη Μαρσαλλιανή άποψη ότι οι οικονομίες κλίμακας δεν αποτελούν προνόμιο της μεγάλης επιχείρησης, αλλά μπορούν να προέλθουν και από τη συγκέντρωση πολλών ΜΜΕ σ' ένα τόπο, διότι η συγκέντρωση διευρύνει την αγορά εργασίας, μειώνει τον χρόνο και το κόστος προμήθειας εξειδικευμένων εισροών και αυξάνει τη διάχυση πληροφορίας και τεχνολογίας (Markusen, 2000).

Σύμφωνα με το πρότυπο αυτό, ο Βιομηχανικός Τόπος (ΒΤ) ορίζεται ως η χωρική συγκέντρωση ΜΜΕ, που επικεντρώνουν τη δραστηριότητά τους σ' ένα κλάδο και εξειδικεύονται σε διαφορετικές φάσεις της παραγωγικής διαδικασίας. Οι επιχειρήσεις αυτές διαμορφώνουν μία ενιαία ομάδα, με κοινή αντίληψη στην οργάνωση της παραγωγής και κοινές αξίες, κυρίως οικονομικές (Becattini, 1991). Τα βασικά χαρακτηριστικά ενός ΒΤ είναι τα εξής:

- Η ύπαρξη μιας Προωθητικής Παραγωγικής Μονάδας, που μπορεί να ανήκει στο δευτερογενή ή στον τριτογενή τομέα της οικονομίας.
- Η ύπαρξη πολλών ΜΜΕ, που συνεργάζονται με την Προωθητική Παραγωγική Μονάδα στις διαφορετικές φάσεις της παραγωγικής διαδικασίας (με βασικά στοιχεία την Ευέλικτη Εξειδίκευση και τις Υπεργολαβίες).
- Η βιομηχανική οργάνωση, που στηρίζεται στο μίγμα ανταγωνισμός-συνεργασία.
- Η ανάπτυξη «επιχειρηματικού κλίματος», που ενισχύεται από την κατάρτιση και τη συσσώρευση ικανοτήτων.
- Η δημιουργία τοπικής συναίνεσης και η ενίσχυση της συνέργειας επιχειρήσεων και τοπικής κοινωνίας.

Το πρότυπο αυτό έχει τοπική διάσταση και ενδογενή χαρακτήρα. Έχει σημαντικές επιπτώσεις στην αύξηση της παραγωγικότητας, στην ενίσχυση της καινοτομίας και στην ενσωμάτωση προσαρμοσμένης τεχνολογίας και στη δημιουργία νέων επιχειρήσεων.

2.2.2 Τοπικά Παραγωγικά Συστήματα

Η αντίληψη των Βιομηχανικών Τόπων ενσωματώθηκε στην αντίληψη των Τοπικών Παραγωγικών Συστημάτων (ΤΠΣ) (Courlet 1994, Porter 1999), που αφορούν συγκέντρωση εξειδικευμένων επιχειρήσεων, η χωρική οργάνωση των οποίων εξαρτάται όχι από το παραγόμενο προϊόν, αλλά από το σύστημα πα-

ραγωγής. Τα βασικά χαρακτηριστικά των ΤΠΣ είναι η ευελιξία και οι οικονομίες συγκέντρωσης. Η ευελιξία στηρίζεται αλλά και αξιοποιεί το μικρό μέγεθος των τοπικών επιχειρήσεων και αφορά στη γρήγορη προσαρμογή των επιχειρήσεων αυτών στις συνεχείς μεταβολές της ζήτησης και της τεχνολογίας. Οι οικονομίες συγκέντρωσης προκαλούνται από τη χωρική γειτνίαση των επιχειρήσεων και ενισχύονται στα ΤΠΣ από την παραγωγική εξειδίκευση των επιχειρήσεων. Τόσο η προσαρμογή των επιχειρήσεων στις μεταβολές της ζήτησης και της τεχνολογίας, όσο και η παραγωγική ειδίκευσή τους υποστηρίζονται από τα Νέα Συστήματα Εφαρμογών της Πληροφορικής και παγιώνονται μέσω μιας διπλής δικτύωσης: των επιχειρήσεων μεταξύ τους και των επιχειρήσεων με τοπικούς αναπτυξιακούς και κοινωνικούς φορείς ή οργανισμούς. Στη διεθνή πρακτική οι περιοχές εφαρμογής των ΤΠΣ αφορούν (Pecqueur, 1989):

- *Αστικές Περιοχές*, όπου η έμφαση για την ανάπτυξη των ΤΠΣ δίνεται κυρίως στη νέα τεχνολογία.
- *Αγροτικές Περιοχές* με επάρκεια σε νέο ανθρώπινο δυναμικό και τοπική επιχειρηματικότητα, όπου η έμφαση δίνεται στη δικτύωση και στην ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ επιχειρήσεων και τοπικής οικονομίας και κοινωνίας.

2.2.3 Συστήματα Καινοτομικού Περιβάλλοντος (*Milieu Innovateur*)

Η τρίτη προσαρμογή της πολιτικής αφορά στα Συστήματα Καινοτομικού Περιβάλλοντος (ΣΚΠ). Σύμφωνα μ' αυτή την προσαρμογή η τοπική ανάπτυξη προκύπτει ως αποτέλεσμα καινοτόμων δράσεων και συνέργειας. Η διαμόρφωση αυτής της πολιτικής στηρίχθηκε σε δύο απόψεις (Gouittebel, 2001). Η πρώτη αφορά στη Γεωγραφία της Καινοτομίας και είναι μια περισσότερο εμπειρική προσέγγιση. Ο αριθμός και η αναπτυξιακή σημασία των καινοτόμων δράσεων εξαρτάται από τη γεωγραφική συγκέντρωση και κυρίως από τη συγκέντρωση «προωθητικών» επιχειρήσεων, όπως αυτές προσδιορίζονται στους «Βιομηχανικούς Τόπους». Η γειτνίαση και η συγκέντρωση επιχειρήσεων δημιουργεί επιχειρηματικό-βιομηχανικό περιβάλλον, που με τη σειρά του ευνοεί και προκαλεί τη διάχυση και αποδοχή της καινοτομίας, καθώς και τη δημιουργία καινοτόμου επιχειρηματικής αντίληψης. Η δεύτερη άποψη αφορά ακριβώς στο Σύστημα Καινοτομικού Περιβάλλοντος (Aydalot, 1986). Σύμφωνα με την άποψη αυτή, δεν καινοτομεί η επιχείρηση αλλά το «περιβάλλον».

Αυτό το Σύστημα Καινοτομικού Περιβάλλοντος ορίζεται ως ένα χωρικό υποσύνολο, σαφώς οριοθετημένο, ανοικτό στο εξωτερικό αναπτυξιακό περιβάλλον, το οποίο ενσωματώνει τεχνογνωσία, κανόνες λειτουργίας και σύστημα σχέσεων. Στον ορισμό αυτό η τεχνογνωσία αφορά στην οργάνωση της επιχείρησης, στην παραγωγή και στη διανομή. Οι κανόνες λειτουργίας αφορούν στη συνεργασία των επιχειρήσεων, στον ανταγωνισμό, στην αλληλεγγύη, στην εμπιστοσύνη και στην αμοιβαιότητα. Το σύστημα σχέσεων αφορά τόσο στη γνώση των επιχειρήσεων και των αναπτυξιακών και κοινωνικών φορέων, όσο και στην ανάπτυξη των σχέσεων, που αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για τη δημιουργία των δικτύων.

Στην περίπτωση του ΣΚΠ (όπως άλλωστε και στις περιπτώσεις των ΒΤ και των ΤΠΣ, τις οποίες η προσέγγιση των ΣΚΠ προσπαθεί να συμπληρώσει) η τοπική ανάπτυξη δεν ενισχύεται από τη μεμονωμένη δράση επιχειρήσεων αλλά από τη συντονισμένη δράση των τοπικών αναπτυξιακών και κοινωνικών εταιριών (επιχειρήσεων, αναπτυξιακών φορέων, κοινωνικών εταιριών), όπου η καινοτομία έχει βασικό ρόλο. Αυτή η συντονισμένη δράση περιλαμβάνει:

- Τοπική Επιχειρηματική δραστηριότητα.
- Ενεργοποίηση τοπικών εταιριών (πέραν των επιχειρήσεων).
- Ανάπτυξη τοπικού άυλου κεφαλαίου (τεχνογνωσία, καινοτομία, εμπιστοσύνη).
- Ενθάρρυνση συνεργασίας.
- Διασφάλιση μιας μόνιμης σχέσης καινοτομίας και αγοράς.

2.2.4 Συστήματα Δημιουργικού Περιβάλλοντος (Creative Milieu)

Εξέλιξη της ιδέας του Καινοτομικού Περιβάλλοντος είναι το Δημιουργικό Περιβάλλον (ΔΠ). Σύμφωνα με την αντίληψη του ΔΠ η περιφέρεια-αναπτυξιακό περιβάλλον δεν αρκεί να ενσωματώνει καινοτόμες δράσεις και προσαρμοσμένη τεχνολογία, αλλά να βοηθά τις τοπικές επιχειρήσεις και τους τοπικούς φορείς να παράγουν καινοτόμες ιδέες. Στο ΔΠ η καινοτομία διαμορφώνεται και ενδογενώς. Το βασικό πρόβλημα, που πιθανόν να αντιμετωπίσει η διαμόρφωση ενός τέτοιου προτύπου στο διάσπαρτο ελληνικό νησιωτικό χώρο προκύπτει από το μικρό μέγεθος των νησιών, τον κατακεραματισμό του χώρου και τις χαμηλές συγκεντρώσεις μικρών κυρίως επιχειρήσεων. Η απάντηση στο πρόβλημα αυτό μπορεί να δοθεί μόνο από τη διαμόρφωση μιας αποτελεσματικής και κατάλληλα προσαρμοσμένης πολιτικής.

**Πολιτική για τη διαμόρφωση Δημιουργικού Περιβάλλοντος
στο νησιωτικό χώρο**

Παραδοσιακή Πολιτική Περιφερειακής Ανάπτυξης Κλασικά Μέσα Περιφερειακής Πολιτικής	Πολιτική Δημιουργίας ΣΚΠ Δικτυώσεις	Πολιτική Κοινωνικής και Πολιτιστικής Ανάπτυξης
<ul style="list-style-type: none"> • Υποδομές Μεταφορών και Τηλεπικοινωνιών • Υποδομές Ενέργειας • Πολιτική Περιβάλλοντος • Επιχειρηματικές Υποδομές • Κίνητρα για Επενδύσεις • Θεσμικές Ρυθμίσεις • Κατάρτιση 	<ul style="list-style-type: none"> • Μεταφορά Τεχνογνωσίας • Δίκτυα Συνεργασιών • Στήριξη - Δημιουργία Εταιρειών Συμβούλων • Υποστήριξη Νέων Επιχειρήσεων • Δημιουργία Κεφαλαίων Υψηλού Επιχειρηματικού Κινδύνου • Διαμόρφωση Βιομηχανικών Τόπων Συστημάτων Καινοτομικού Περιβάλλοντος 	<ul style="list-style-type: none"> • Ενδυνάμωση Περιφερειακής Ταυτότητας • Στήριξη Πολιτιστικών Φορέων • Ανάπτυξη Υπηρεσιών Αναπυχής • Βελτίωση Ποιότητας Ζωής • Αξιοποίηση Τοπικών Ηγετικών Προσωπικοτήτων • Ανάπτυξη της Αντίληψης των ΔΠ στην Τοπική και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση

Πηγή: Maier and Obermaier, 2001

Στο πλαίσιο αυτό, από την ανάλυση που προηγήθηκε φαίνεται καθαρά ότι οι επιμέρους προσαρμογές της τοπικής ανάπτυξης περιλαμβάνουν βασικά στοιχεία του πολιτικού προτύπου (προωθητική επιχείρηση, χωρική γειτνίαση επιχειρήσεων, αναγνώριση της σημασίας των οικονομιών συγκέντρωσης κ.λπ.). Ενσωματώνουν δηλαδή στοιχεία τόσο πολιτικής, όσο και τοπικής ανάπτυξης. Η βασική διάκριση των προτύπων περιφερειακής ανάπτυξης αναφέρεται στον ενδογενή ή στον εξωγενή χαρακτήρα του σχεδιασμού και της εφαρμογής τους.

Συμπερασματικά, για τον ελληνικό νησιωτικό χώρο, αφού διερευνηθούν οι αναπτυξιακές δυνατότητες και οι περιορισμοί, θα πρέπει να προωθηθεί η διαμόρφωση ενός προσαρμοσμένου προτύπου περιφερειακής ανάπτυξης, το οποίο θα είναι ικανό να ενισχύσει σε μόνιμη βάση την αναπτυξιακή δυναμική του νησιωτικού χώρου μέσω:

- Της δημιουργίας δυναμικών Πόλων ή Κέντρων Ανάπτυξης.
- Της αξιοποίησης τοπικών πλεονεκτημάτων και της ενεργοποίησης της τοπικής επιχειρηματικότητας με την ενίσχυση και ανάδειξη των Τοπικών Παραγωγικών Συστημάτων και των Συστημάτων Δημιουργικού Περιβάλλοντος.
- Της ολοκλήρωσης του νησιωτικού χώρου με την ενίσχυση της διανησιωτικής συνεργασίας και των δικτύωσεων.

Το τελευταίο ζήτημα που ανακύπτει κατά την εφαρμογή του αναπτυξιακού προτύπου του νησιωτικού χώρου είναι ο προσδιορισμός των Περιφερειών Προγραμματισμού. Για την εφαρμογή της στρατηγικής της εκ των Άνω Ανάπτυξης, όπως αυτή υλοποιείται από τον Εθνικό Αναπτυξιακό Σχεδιασμό και Προγραμματισμό (με τα Σχέδια Ανάπτυξης των Περιφερειών και τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα) λειτουργούν οι υπάρχουσες Περιφέρειες επιπέδου NUTS II. Για την εφαρμογή της στρατηγικής της από τη Βάση Ανάπτυξης (τοπική – ενδογενής ανάπτυξη) απαιτείται ο προσδιορισμός Μικροπεριφερειών Προγραμματισμού. Τα κριτήρια οριοθέτησης Μικροπεριφερειών Προγραμματισμού στο νησιωτικό χώρο μοιάζουν, αλλά δεν μπορούν να ταυτίζονται, με τα κριτήρια των υπόλοιπων Λιγότερο Ανπτυγμένων Περιοχών (Fustier, 1995 και Gouttebel, 2001). Ως βασικά κριτήρια αυτής της οριοθέτησης μπορούν να αναφερθούν:

- Η αντίληψη των κατοίκων για το ποια είναι η αναπτυξιακή περιφέρεια που τους αφορά.
- Η διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου αστικού-περιαστικού-αγροτικού χώρου.
- Η ύπαρξη σχέσεων και ροών μεταξύ οικισμών ενός νησιού, ενός νησιού με άλλα μικρότερα (που συνήθως το περιβάλλουν) ή/και μικρών νησιών μεταξύ τους.
- Η λειτουργία μιας δεξαμενής εργασίας.
- Η οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική συνοχή.

Αυτές οι Μικροπεριφέρειες Προγραμματισμού μεταβάλλουν τα όριά τους ανάλογα με τις αναπτυξιακές συνθήκες των επιμέρους χωρικών μονάδων και η οριοθέτησή τους πρέπει να επαληθεύεται ή να προσαρμόζεται σε τακτά χρονικά διαστήματα.

3. Η φυσιογνωμία του ελληνικού νησιωτικού χώρου

Η Ελλάδα θεωρείται μια κατ' εξοχήν θαλάσσια και νησιωτική χώρα, λόγω κυρίως της γεωγραφικής της θέσης και της γεωμορφολογίας του εδάφους της. Βρίσκεται μεταξύ τριών ηπείρων (Ευρώπη, Ασία και Αφρική) και στη διασταύρωση των θαλάσσιων διαδρόμων μεταξύ Ανατολής και Δύσης, ενώ παράλληλα διαθέτει πλήθος νησιών, με μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ τους ως προς την

έκταση, τα φυσικά χαρακτηριστικά, το πληθυσμιακό μέγεθος και την οικονομικοκοινωνική τους διάρθρωση. Με συνολική έκταση 131.957 τετρ. χλμ. και μήκος ακτών περίπου 15.000 χλμ. έχει την πιο εκτεταμένη ακτογραμμή απ' όλες τις μεσογειακές χώρες. Η παράκτια ζώνη μοιράζεται σχεδόν εξίσου μεταξύ της ηπειρωτικής και της νησιωτικής χώρας με τα 7.700 χλμ. της ακτογραμμής να αντιστοιχούν σε 3.053 νησιά.

Το ελληνικό νησιωτικό σύνολο περιλαμβάνει μια τεράστια ποικιλία νησιών και νησιωτικών συμπλεγμάτων, που καλύπτουν το 18,8% του εδάφους της χώρας (24.739,4 τ.χλμ.). Ειδικότερα, η χώρα μας απαριθμεί συνολικά 9.837 θαλάσσια νησιωτικά εδάφη (νησιά, νησίδες, βραχονησίδες και ερημονήσια), γεγονός που την κατατάσσει στις πρώτες θέσεις μεταξύ των νησιωτικών χωρών του κόσμου (ΙΠΑ-Οικονομικός Ταχυδρόμος, 2000).

Από τις Περιφέρειες της χώρας στις πρώτες θέσεις, σχετικά με τον αριθμό των νησιωτικών εδαφών είναι το Νότιο Αιγαίο (με 3.381 νησιωτικά εδάφη, που καλύπτουν το 34,4% του συνολικού αριθμού των νησιωτικών εδαφών της χώρας), ενώ ακολουθούν η Κρήτη (με 1.224 νησιωτικά εδάφη, που αποτελούν το 12,4% των νησιωτικών εδαφών της χώρας), η Θεσσαλία (996 νησιωτικά εδάφη, που καλύπτουν το 10,1% των νησιωτικών εδαφών της χώρας), τα Ιόνια Νησιά (949 νησιωτικά εδάφη, που αποτελούν το 9,7% των νησιωτικών εδαφών της χώρας) η Στερεά Ελλάδα (711 νησιωτικά εδάφη, που καλύπτουν το 7,2% των νησιωτικών εδαφών της χώρας) και η Κεντρική Μακεδονία (614 νησιωτικά εδάφη, δηλαδή το 6,2% των νησιωτικών εδαφών της χώρας). Στην τελευταία θέση μεταξύ των Περιφερειών της χώρας βρίσκεται η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (με 51 νησιωτικά εδάφη, που καλύπτουν μόλις το 0,5% του συνολικού αριθμού των νησιωτικών εδαφών της χώρας), ενώ μία μόνο Περιφέρεια, η Δυτική Μακεδονία δεν διαθέτει καθόλου νησιωτικό χώρο. Από την πλευρά των Νομών, οι Κυκλάδες και τα Δωδεκάνησα κατέχουν τις δύο πρώτες θέσεις όσον αφορά τον αριθμό των νησιωτικών εδαφών (με 2.242 και 1.139 νησιωτικά εδάφη αντίστοιχα), ενώ ακολουθούν η Μαγνησία (910), η Εύβοια (573), η Αττική (447), η Χαλκιδική (446) και η Κέρκυρα (425) (Κλωνής, 1998).

Η πλειονότητα των νησιών της χώρας χωροθετείται στο αρχιπέλαγος του Αιγαίου. Ειδικότερα, το Αιγαίο χαρακτηρίζεται από πολυάριθμα νησιά όλων των κατηγοριών. Στο Νότο, η Κρήτη, που συγκαταλέγεται μαζί με τη Σαρδηνία, τη Σικελία και την Κορσική στα πολύ μεγάλα νησιά της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο Δυτικό Αιγαίο, σε σχετικά μικρή απόσταση από την ηπειρωτική Ελλάδα, υπάρχει μεγάλος αριθμός νησιών, που ανήκουν διοικητικά σε νομούς της ηπειρωτικής χώρας (Νησιά Αργοσαρωνικού, Βόρειες Σποράδες, Εύβοια). Ο κεντρικός κορμός του Αιγαίου είναι κατάσπαρτος από νησιά μικρού και μεσαίου μεγέθους, που διοικητικά ανήκουν σε δύο αποκλειστικά νησιωτικές Περιφέρειες

(Βορείου και Νοτίου Αιγαίου) και πέντε Νομούς (Λέσβου, Χίου, Σάμου, Δωδεκανήσου και Κυκλάδων), αν εξαιρέσει κανείς την Θάσο και τη Σαμοθράκη που ανήκουν σε Νομούς της Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (Σ.Α. Νησιωτικού Χώρου 2000-2006).

Οι αποκλειστικά νησιωτικές Περιφέρειες της χώρας είναι το Βόρειο Αιγαίο, το Νότιο Αιγαίο, τα Ιόνια Νησιά και η Κρήτη, οι οποίες καταλαμβάνουν το 14,97% της έκτασης και το 12,06% του πληθυσμού της χώρας. Τα Ιόνια νησιά αποτελούν συνοριακή περιοχή της χώρας, ενώ οι υπόλοιπες περιοχές αποτελούν συνοριακές περιοχές των εξωτερικών συνόρων της Ε. Ε.

Πληθυσμός και έκταση νησιωτικών περιφερειών

Νησιωτικές Περιφέρειες	Πληθυσμός 1991	Πληθυσμός 2001	% μεταβολή πληθυσμού 1991-2001	% συμμετοχή πληθυσμού νησιωτικών περιφερειών 2001 στον πληθυσμό της χώρας	Έκταση (σε τετ. χλμ)	% συμμετοχή έκτασης νησιωτικών περιφερειών στην έκταση της χώρας
Βόρειο Αιγαίο	199.231	206.016	3,41	1,88	3.836	2,91
Νότιο Αιγαίο	257.481	302.686	17,56	2,76	5.286	4,00
Ιόνια Νησιά	193.734	212.984	9,94	1,94	2.307	1,75
Κρήτη	540.054	601.131	11,31	5,48	8.336	6,32
Νησιωτικές Περιφέρειες	1.190.500	1.322.817	11,11	12,06	19.765	14,97
Ελλάδα	10.259.900	10.964.020	6,86	100,00	131.957	100,00

Πηγή: ΕΣΥΕ

Η αναπτυξιακή κατάσταση των νησιωτικών περιφερειών και νομών προσδιορίζεται από την έντονη εξειδίκευση στον τριτογενή τομέα της οικονομίας, κυρίως στον τουρισμό και στις σχετικές δραστηριότητες που συνδέονται μ' αυτόν. Ωστόσο, ενώ όλες οι νησιωτικές περιφέρειες της χώρας παρουσιάζουν θετικές τάσεις εξέλιξης, όσον αφορά τους δημογραφικούς και βασικούς οικονομικούς δείκτες, η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου παρουσιάζει στασιμότητα, γεγονός που την κατατάσσει στις πλέον προβληματικές περιφέρειες της Ε.Ε. Οι υπόλοιπες νησιωτικές περιφέρειες της χώρας παρά το υψηλότερο επίπεδο ανάπτυξης σε σχέση με το Βόρειο Αιγαίο και τη φαινομενικά βελτιωμένη εικόνα

που παρουσιάζουν σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, χαρακτηρίζονται από έντονες ανισότητες στο εσωτερικό τους (ιδιαίτερα η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου), των οποίων η ένταση και το μέγεθος πολλές φορές είναι αδύνατον να διαγνωσθούν και να εκτιμηθούν. Η τυπολογία των ελληνικών νησιών (Ακαδημία Αθηνών, 2003) βάσει της αναπτυξιακής τους κατάστασης είναι η εξής:

Τυπολογία των Ελληνικών Νησιών

ΤΥΠΟΙ ΝΗΣΙΩΝ ΤΑΣΕΙΣ – ΑΝΑΓΚΕΣ	
• 1Η ΟΜΑΔΑ	<ul style="list-style-type: none"> • Σημαντική τουριστική δραστηριότητα σε περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο • Αυξανόμενες περιβαλλοντικές πιέσεις • Πληθυσμιακή αύξηση και συγκέντρωση • Άμεση ανάγκη ελέγχου του είδους της ανάπτυξης
• 2Η ΟΜΑΔΑ	<ul style="list-style-type: none"> • Αυξανόμενη τουριστική ανάπτυξη • Ύπαρξη εκμεταλλεύσιμων πόρων και άλλων πλην τουρισμού παραγωγικών δραστηριοτήτων • Ανάγκη για αντιμετώπιση των συγκρούσεων μεταξύ των δραστηριοτήτων • Αποτροπή της εξάρτησης από τη μονόπλευρη τουριστική ανάπτυξη
• 3Η ΟΜΑΔΑ	<ul style="list-style-type: none"> • Νησιά με σχετικά μικρή γεωγραφική έκταση • Σοβαρά προβλήματα ανάπτυξης • Συνεχής μείωση πληθυσμού • Σοβαρές ελλείψεις σε υποδομές και κατάλληλες συνδέσεις • Ανεπάρκεια ή ελάχιστος βαθμός αξιοποίησης των πόρων • Αισθητή γεωγραφική απομόνωση
• 4Η ΟΜΑΔΑ	<ul style="list-style-type: none"> • Νησίδες με πολύ μικρή γεωγραφική έκταση και ελάχιστους κατοίκους • Αισθητή γεωγραφική απομόνωση • Σχεδόν παντελής έλλειψη υποδομών • Ανάγκη για βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και άρση της απομόνωσης

Ειδικά τα μικρά νησιά, που αποτελούν την πλειονότητα του ελληνικού νησιωτικού χώρου, αντιμετωπίζουν σημαντικούς περιορισμούς που έχουν σχέση με τη γεωμορφολογία, τον περιμετρικό χαρακτήρα και το περιβάλλον (φυσικό και ανθρωπογενές). Συγκεκριμένα, ως κύρια χαρακτηριστικά των μικρού μεγέθους νησιών, μπορούν να αναφερθούν:

1. Περιορισμοί γεωμορφολογικού χαρακτήρα. Το μικρό μέγεθος των νησιών συνεπάγεται μια σειρά περιορισμών που προκύπτουν: από την ορεινότητα των νησιών αυτών που οφείλεται σε γεωλογικούς παράγοντες σχετικούς με το σχηματισμό των νησιών αυτών, από την έλλειψη χώρων για την ανάπτυξη παραγωγικών δραστηριοτήτων και τα προκύπτοντα προβλήματα οργάνωσης των χρήσεων γης και από την ανεπάρκεια υδάτινων πόρων.

2. Περιορισμοί που οφείλονται στον περιμετρικό χαρακτήρα και στην απομόνωση. Οι περιορισμοί αυτοί, που είναι πολύ πιο έντονοι στα μικρά νησιά, αφορούν: στο αυξημένο κόστος στην παραγωγή και διακίνηση προϊόντων, στη δημιουργία υποδομών και λειτουργίας υπηρεσιών, στον αυξημένο χρόνο μεταφοράς και στις υποβαθμισμένες αναπτυξιακές ευκαιρίες που αφορούν στις επενδύσεις και στην επιχειρηματικότητα, στην κατάρτιση, στην ενημέρωση και στην επικεντρωμένη πληροφόρηση, στην υγεία, στην κοινωνική ζωή κ.τ.λ.

3. Περιορισμοί που αφορούν στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον. Στα μικρά νησιά τα μικρά οικοσυστήματα και το ανθρωπογενές περιβάλλον είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα λόγω ακριβώς του περιορισμένου μεγέθους τους. Η υπερκατανάλωση φυσικών και πολιτιστικών πόρων μπορεί να προκαλέσει ανεπανόρθωτες βλάβες και να οδηγήσει στην κατάρρευση της αναπτυξιακής διαδικασίας που στηρίζεται στο μαζικό τουρισμό και τελικά στην πληθυσμιακή αποψίλωση του νησιωτικού χώρου.

Έτσι, κατά τη διαμόρφωση της Αναπτυξιακής Στρατηγικής του Νησιωτικού Χώρου πρέπει να ληφθούν υπόψη:

- Ο μόνιμος χαρακτήρας του περιφερειακού προβλήματος: αναπτυξιακές παρεμβάσεις που είναι ικανές να επιλύσουν ή να αμβλύνουν σημαντικά το περιφερειακό πρόβλημα στον ηπειρωτικό χώρο (ζεύξεις, αυτοκινητόδρομοι, τρένα υψηλής ταχύτητας) δεν είναι αποτελεσματικές στο νησιωτικό χώρο.

- Η ανάγκη συνεχούς αναπτυξιακής παρέμβασης, δεδομένου ότι το περιφερειακό πρόβλημα στο χώρο αυτό δεν μπορεί να επιλυθεί σε μία προγραμματική περίοδο με την εφαρμογή ενός αναπτυξιακού προγράμματος.

- Τέλος, ως βασικές παράμετροι της αναπτυξιακής στρατηγικής του νησιωτικού χώρου επισημαίνονται η ανάγκη ενίσχυσης της εξωστρέφειας της νησιωτικής οικονομίας και ο «από τη βάση» σχεδιασμός της ανάπτυξης σε επίπεδο νησιού ή μικροπεριφέρειας προγραμματισμού.

4. Η στρατηγική της ανάπτυξης του νησιωτικού χώρου

Η αναπτυξιακή στρατηγική εξειδικεύει το πρότυπο που έχει σκιαγραφηθεί και ενισχύει τις σχετικές προτεραιότητες μέσα από τα σχέδια και προγράμματα περιφερειακής και τοπικής ανάπτυξης (Vanhove and Klaassen, 1987). Τα κύρια σημεία της στρατηγικής περιφερειακής ανάπτυξης είναι:

- Η διαμόρφωση του προτύπου περιφερειακής ανάπτυξης (πολική ανάπτυξη - πόλοι και κέντρα ανάπτυξης, ολοκληρωμένη ανάπτυξη - τοπική ανάπτυξη - ενδογενές δυναμικό).

- Ο προσδιορισμός των κλαδικών και χωρικών προτεραιοτήτων παρέμβασης.
- Η κατάρτιση των προγραμμάτων περιφερειακής και τοπικής ανάπτυξης και ο προσδιορισμός του ρόλου της κεντρικής και αποκεντρωμένης κρατικής διοίκησης, της τοπικής αυτοδιοίκησης και των τοπικών φορέων στην αναπτυξιακή διαδικασία.

Στην τρέχουσα προγραμματική περίοδο, σε περιφερειακό επίπεδο, η αναπτυξιακή στρατηγική διαμορφώνεται και προωθείται μέσω των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων του Γ΄ ΚΠΣ. Στο πλαίσιο αυτό, οι άξονες προτεραιότητας για τις τέσσερις νησιωτικές περιφέρειες στα αντίστοιχα ΠΕΠ είναι οι εξής (ΓΓ Περιφερειών Β. Αιγαίου, Ν. Αιγαίου, Ιονίων Νησιών, Κρήτης 2001):

ΠΕΠ Βορείου Αιγαίου

1. Αναστροφή της πληθυσμιακής συρρίκνωσης και περιθωριοποίησης της νησιωτικής οικονομίας, με την αξιοποίηση της τεχνολογίας και των τοπικών πλεονεκτημάτων.

2. Αστική Ανάπτυξη.

3. Διαφοροποίηση της νησιωτικής οικονομίας και ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας με την αξιοποίηση της κοινωνίας της πληροφορίας και την ανάπτυξη της καινοτομίας.

4. Στήριξη Αγροτικής Ανάπτυξης – Ανάπτυξη της Υπαίθρου.

ΠΕΠ Νοτίου Αιγαίου

1. Αντιμετώπιση των προβλημάτων του νησιωτικού χαρακτήρα – Βασικές υποδομές.

2. Προστασία περιβάλλοντος και βιώσιμη διαχείριση φυσικών πόρων.

3. Έλεγχος της τουριστικής ανάπτυξης και αναπροσανατολισμός της.

4. Ενίσχυση και αξιοποίηση των δυναμικών νησιωτικών κέντρων ανάπτυξης.

5. Ανάπτυξη της υπαίθρου και ενίσχυση νησιών και περιοχών χαμηλής οικονομικής ανάπτυξης.

ΠΕΠ Ιονίων Νησιών

1. Ποιοτική αναβάθμιση και αξιοποίηση των τουριστικών υπηρεσιών και των λοιπών παραγωγικών δραστηριοτήτων.

2. Μείωση της περιφερειακότητας και του ελλείμματος υποδομής.

3. Αναβάθμιση και προστασία του αστικού και ημιαστικού περιβάλλοντος.

4. Αειφόρος ανάπτυξη της υπαίθρου.

5. Ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού.

6. Ειδικές δράσεις για την ανάπτυξη και προστασία των μικρών νησιών.

ΠΕΠ Κρήτης

1. Ενίσχυση της Περιφέρειας ως ερευνητικού και τεχνολογικού πόλου στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο, προώθηση της καινοτομίας και ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας.

2. Προστασία του περιβάλλοντος και μείωση των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων.

3. Συμμετοχή της Περιφέρειας στα διεθνή μεταφορικά δίκτυα ως κόμβου διαμετακόμισης.

4. Βελτίωση των οικονομικών λειτουργιών και της ποιότητας ζωής στα μεγάλα αστικά κέντρα.

5. Ανάπτυξη ορεινών, μειονεκτικών και λοιπών αγροτικών περιοχών.

6. Προώθηση της Απασχόλησης – Παροχή ίσων ευκαιριών στη γνώση.

Από τον προσανατολισμό των παρεμβάσεων των ΠΕΠ σύμφωνα με τους παραπάνω άξονες προτεραιότητας μπορούν να προσδιορισθούν οι βασικές κοινές κατευθύνσεις δράσεων στις τέσσερις νησιωτικές περιφέρειες, οι οποίες σκιαγραφούνται ως εξής.

**Κύριες κατευθύνσεις δράσεων στις τέσσερις νησιωτικές περιφέρειες,
σύμφωνα με τα αντίστοιχα ΠΕΠ 2000-2006**

Περιφέρειες	Τουριστική Ανάπτυξη	Προστασία & βιώσιμη διαχείριση περιβάλλοντος	Υποδομές & δίκτυα μεταφορών - μείωση απομόνωσης	Αστική ανάπτυξη	Νέες Τεχνολογίες & Καινοτομία	Ανάπτυξη υπαίθρου ή/και μικρών νησιών	Ανθρώπινο δυναμικό
Βόρειο Αιγαίο				✓	✓	✓	
Νότιο Αιγαίο	✓	✓	✓	✓		✓	
Ιόνια Νησιά	✓	✓	✓			✓	✓
Κρήτη		✓	✓	✓	✓	✓	✓

Με βάση το αναπτυξιακό πρότυπο μπορεί να σκιαγραφηθεί το πλαίσιο υλοποίησης της αναπτυξιακής στρατηγικής για το νησιωτικό χώρο, που αναφέρεται στις κλαδικές και χωρικές προτεραιότητες, στις οποίες θα επικεντρωθεί ο αναπτυξιακός προγραμματισμός.

4.1 Κλαδικές προτεραιότητες

Στην περίπτωση του ελληνικού νησιωτικού χώρου ο προσδιορισμός των κλαδικών προτεραιοτήτων της αναπτυξιακής στρατηγικής αφορά:

- Στην προώθηση των κλάδων στρατηγικής σημασίας για την ανάπτυξη, καθώς και των κλάδων που μπορούν να ενισχύσουν τη διεθνή ανταγωνιστικότητα των οικονομιών. Από τους κλάδους αυτούς θα προέλθουν οι προωθητικές δραστηριότητες των Πόλων και Κέντρων Ανάπτυξης. Οι κλάδοι αυτοί είναι οι Μεταφορές, το Εμπόριο, η Εκπαίδευση, η Υγεία, η Τεχνολογία-Καινοτομία, ο Μαζικός Τουρισμός και οι Υπηρεσίες.

- Στην ενίσχυση των προωθητικών δραστηριοτήτων των ΤΠΣ, δηλαδή των κλάδων γύρω από τους οποίους θα συναρθωθούν οι τοπικές ΜΜΕ. Οι δυνητικές προωθητικές δραστηριότητες των Τοπικών Παραγωγικών Συστημάτων είναι οι Ειδικές Μορφές Τουρισμού, τα Τοπικά και τα Παραδοσιακά Προϊόντα και η Τοπική Παράδοση.

• Στην αξιοποίηση όλων των τοπικών πλεονεκτημάτων των επιμέρους χωρικών μονάδων του νησιωτικού χώρου.

Οι κλαδικές προτεραιότητες θα πρέπει να ακολουθούν τις εξής βασικές κατευθύνσεις – στόχους:

1. Αξιοποίηση όλων των τοπικών πλεονεκτημάτων και πόρων.
2. Ενίσχυση των δυναμικών κλάδων και της τοπικής επιχειρηματικότητας.
3. Ανάδειξη των προωθητικών δραστηριοτήτων που είναι στρατηγικής σημασίας για την ανάπτυξη.

Οι στόχοι αυτοί εξυπηρετούνται συμπληρωματικά από ολοκληρωμένες πολιτικές που αφορούν στους Υδάτινους Πόρους, στο Περιβάλλον και στην Αειφόρο Ανάπτυξη, στις Μεταφορές και στις Τηλεπικοινωνίες, στη Διεύθυνση της Παραγωγικής Βάσης, στην Κοινωνική Ανάπτυξη, Υποστηρικτικές Δράσεις, καθώς και ένα Ολοκληρωμένο και ειδικά προσαρμοσμένο Θεσμικό Πλαίσιο για την ανάπτυξη του Νησιωτικού Χώρου.

4.2 Χωρικές προτεραιότητες

Η οικονομική δομή και η γεωγραφική διάρθρωση του νησιωτικού χώρου επηρεάζουν την εξειδίκευση της στρατηγικής κυρίως όσον αφορά στη διαμόρφωση ομαδοποιημένων χωρικών ενοτήτων. Ειδικότερα, οι χωρικές προτεραιότητες που τίθενται είναι οι εξής (Ακαδημία Αθηνών, 2003):

1. Οριοθέτηση Μικροπεριφερειών Προγραμματισμού για την εγκατάσταση και ανάπτυξη ΤΠΣ, βάσει κριτηρίων ομοιογένειας που αναφέρονται είτε στα κοινά οικονομικοκοινωνικά, γεωγραφικά, ιστορικά κ.λ.π. χαρακτηριστικά, είτε στις ροές, σχέσεις και εξαρτήσεις μεταξύ των οικισμών ή των νησιών. Οι μικροπεριφέρειες προγραμματισμού αφορούν:

- Ζώνες επιρροής μεγάλων νησιωτικών αστικών κέντρων.
- Ομοιογενείς ζώνες μεγάλων νησιών.
- Νησιά μεσαίου μεγέθους.
- Νησιωτικά συμπλέγματα (μικρών νησιών).

Για λόγους πρακτικούς στην τελευταία περίπτωση ως Μικροπεριφέρειες Προγραμματισμού μπορούν να θεωρηθούν οι νησιωτικές επαρχίες που αποτελούνται από μικρού μεγέθους νησιά (π.χ. Επαρχία Νάξου, Επαρχία Μήλου, Επαρχία Θήρας κ.λ.π.).

2. Προσδιορισμός και ενίσχυση των Πόλων και των Κέντρων Ανάπτυξης και εξειδίκευση του αναπτυξιακού τους ρόλου. Οι σχετικές κατευθύνσεις των δράσεων αφορούν:

• Στην επιλογή των αστικών κέντρων που έχουν τις προϋποθέσεις να λειτουργήσουν ως Πόλοι ή Κέντρα Ανάπτυξης και των προωθητικών τους δραστηριοτήτων.

- Στην οριοθέτηση των Πολικών Περιφερειών.
- Στο σχεδιασμό και στην ενίσχυση των υποδομών και υπερδομών των Πόλων ή Κέντρων Ανάπτυξης.

Παράλληλα με τους Πόλους και τα Κέντρα Ανάπτυξης, θα πρέπει να προωθηθεί ειδική στρατηγική για τα Τοπικά Κέντρα Ανάπτυξης στο νησιωτικό χώρο, προς την κατεύθυνση μιας ισόρροπης χωρικά ανάπτυξης. Η στρατηγική αυτή σκιαγραφείται ως εξής.

Εξειδίκευση της Αναπτυξιακής Στρατηγικής για τα Τοπικά Κέντρα Ανάπτυξης

Αναπτυξιακός Ρόλος	Επιχειρηματικές και Αναπτυξιακές Υποδομές προς ενίσχυση κατά περίπτωση	Προωθητικές Δραστηριότητες προς ενίσχυση κατά περίπτωση
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Νομαρχιακά Κέντρα Ανάπτυξης (ημιαστικά κυρίως κέντρα μεγάλου μεγέθους, που προσεγγίζουν το όριο του αστικού κέντρου, με επιρροή σε νομαρχιακό επίπεδο</i> • <i>Τοπικά Κέντρα Ανάπτυξης</i> • <i>Τοπικά Κέντρα Ανάπτυξης με ειδικό ρόλο (π.χ. κέντρα αγροτικής ανάπτυξης, αλιευτικά κέντρα, τουριστικά κέντρα, παραδοσιακά κέντρα με ιδιαίτερη αρχιτεκτονική και πολιτιστική αξία)</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Συνδέσεις με γειτονικά αστικά κέντρα (οδικές και θαλάσσιες), με περιοχές της υπόλοιπης χώρας, καθώς και με περιοχές εκτός αυτής (θαλάσσιες και εναέριες) • Συνδέσεις (οδικές και θαλάσσιες) με τους υπόλοιπους οικισμούς της ευρύτερης ζώνης επιρροής • Λιμάνια- Μαρίνες • Αεροδρόμια-Ελικοδρόμια • Βιομηχανικές και Επιχειρηματικές Περιοχές (ΒΕΠΕ) • Τεχνικές υποδομές • Τηλεπικοινωνίες • Κοινωνικές υποδομές (Κέντρα Υγείας, Σχολεία, Γηροκομεία κ.λπ.) • Πολιτιστικές Υποδομές (Μουσεία, Βιβλιοθήκες, πολιτιστικές διαδρομές, αρχαιολογικοί χώροι κ.λπ.) 	<ul style="list-style-type: none"> • Υπηρεσίες προς τις αγροτικές δραστηριότητες • Τοπικές ΜΜΕ και υπηρεσίες προς αυτές • Τοπικά παραδοσιακά προϊόντα • Ειδικές μορφές τουρισμού • Τοπική παράδοση και πολιτισμός • Αλιεία-ιχθυοκαλλιέργειες • Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (αιολική, ηλιακή, γεωθερμία) • Θαλάσσιες μεταφορές – εμπόριο (σε τοπικό κυρίως επίπεδο) • Περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους • Αρχαιολογικοί χώροι, θρησκευτικά μνημεία, παραδοσιακοί οικισμοί κ.ά. • Παραθεριστική κατοικία.

3. Προσδιορισμός των Αξόνων Ανάπτυξης του Νησιωτικού Χώρου, που αναφέρεται τόσο στην αποτύπωση των υφιστάμενων ή των δυνητικών Αξόνων, όσο και στην ενεργοποίηση της αναπτυξιακής τους λειτουργίας. Συγκεκριμένα, η διαμόρφωση και υλοποίηση μιας πολιτικής που θα προωθεί τη λειτουργία Θαλάσσιων Αναπτυξιακών Αξόνων περιλαμβάνει:

- Τη λειτουργία ενός Ανατολικού (Θαλάσσιου) Αναπτυξιακού Άξονα για την ενίσχυση των μεγάλων αστικών κέντρων, καθώς επίσης το μελλοντικό προσδιορισμό και την επιλεκτική ενίσχυση ενός Μητροπολιτικού Νησιωτικού Κέντρου στον Αιγαιακό Χώρο.

- Τη δημιουργία και λειτουργία των λοιπών Αναπτυξιακών Αξόνων του νησιωτικού χώρου, που είναι οι εξής (Ακαδημία Αθηνών, 2003):

i. Ιόνιος Άξονας

ii. Ανατολικός Άξονας (Ρόδος-Κως-Σάμος-Χίος-Λέσβος-Λήμνος-Καβάλα)

iii. Πειραιάς-Σύρος-Νάξος-Θήρα-Ηράκλειο

iv. Πειραιάς-Σύρος-Νάξος-Ρόδος

v. Πειραιάς-Σύρος-Μύκονος-Ικαρία-Σάμος

vi. Άγιος Νικόλαος-Κάσος-Κάρπαθος-Ρόδος

Οι Άξονες αυτοί μπορούν να αναγνωρισθούν ως τμήμα των Διευρωπαϊκών Δικτύων Μεταφορών με ανάλογη ενίσχυση των στρατηγικών υποδομών τους (λιμάνια, αεροδρόμια, εσωτερικό οδικό δίκτυο). Ειδικότερα, ο Ανατολικός Άξονας μπορεί να θεωρηθεί συνέχεια του Πανευρωπαϊκού Άξονα Χ με απόληξη την Κρήτη και με δυνατότητα επέκτασης στην Κύπρο. Επίσης, στην περίπτωση που προωθηθεί ο Αδριατικός Άξονας Μεταφορών, ο Ιόνιος Αναπτυξιακός Άξονας μπορεί να συνδεθεί λειτουργικά μ' αυτόν.

4.3 Αποτύπωση της αναπτυξιακής στρατηγικής του νησιωτικού χώρου

Όπως ήδη έχει επισημανθεί, ο νησιωτικός χώρος απαιτεί μια διαφορετική αναπτυξιακή στρατηγική από τον ηπειρωτικό χώρο. Βασικές παράμετροι που επιβάλλουν τη διαφορετική στρατηγική είναι η ασυνέχεια του νησιωτικού χώρου, ο κατακερματισμός των αγορών, το αυξημένο κόστος και ο χρόνος μεταφοράς και η φυσική οριοθέτηση μικροπεριφερειών προγραμματισμού.

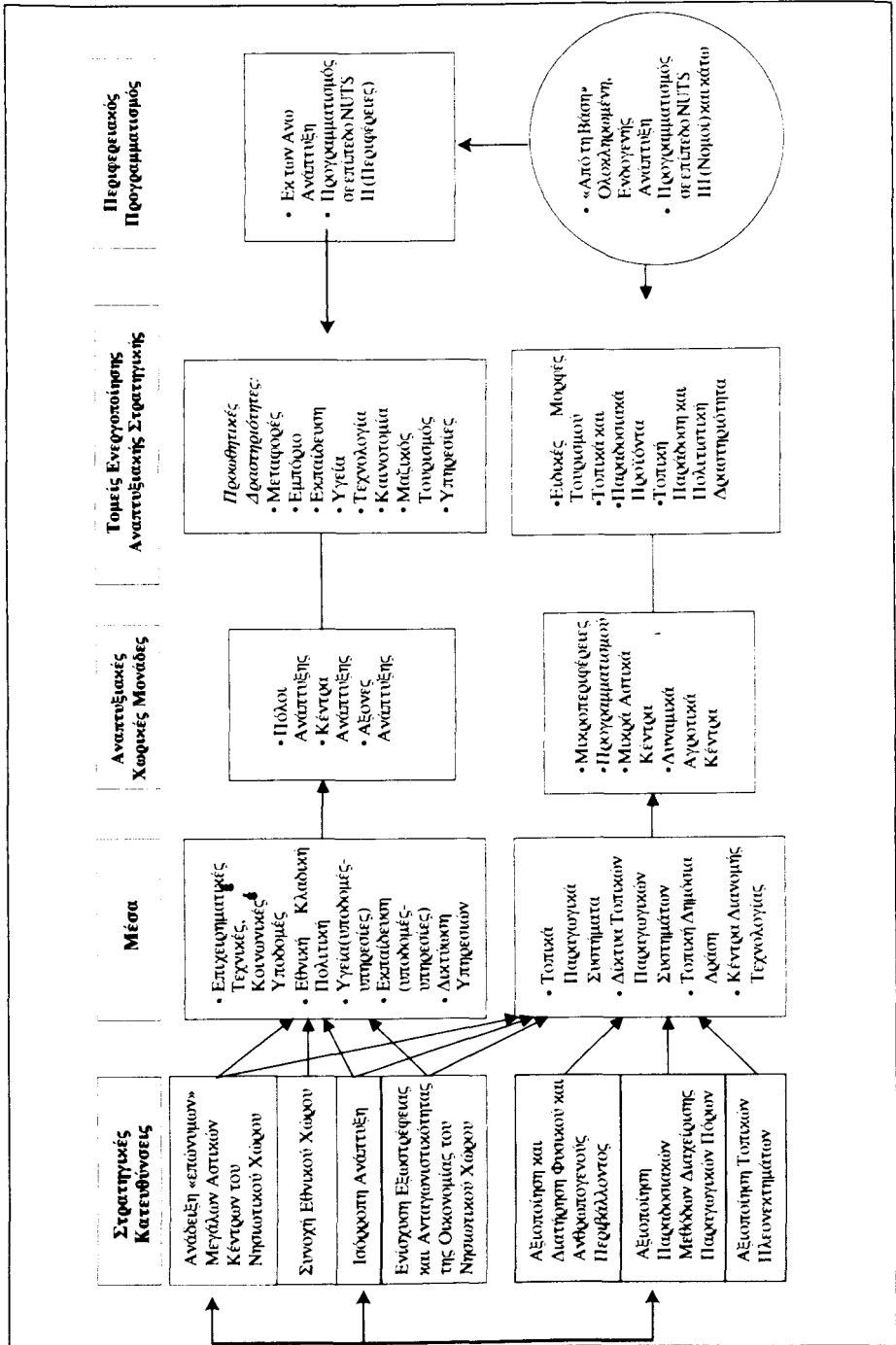
Σήμερα, ο αναπτυξιακός σχεδιασμός στο νησιωτικό χώρο δεν μπορεί να επιτύχει, αν δεν λάβει υπ' όψη του τη μακροίωνα αναπτυξιακή εμπειρία του χώρου αυτού. Εντύπωση προκαλεί στον ερευνητή ότι ο νησιωτικός χώρος στις επιμέρους ιστορικές περιόδους παρουσίασε σημαντικές αναπτυξιακές

επιδόσεις και μάλιστα σε εποχές που έλειπε ο συστηματικός αναπτυξιακός σχεδιασμός και προγραμματισμός, τα ολοκληρωμένα αναπτυξιακά προγράμματα, καθώς και το κατάλληλο αναπτυξιακό περιβάλλον. Μελετώντας τις εποχές αυτές, διαπιστώνουμε ότι βασικές παράμετροι της αναπτυξιακής διαδικασίας του νησιωτικού χώρου ήταν:

- Η εξωστρέφεια και η ανταγωνιστικότητα των νησιωτικών οικονομιών.
- Η ενεργοποίηση της αναπτυξιακής διαδικασίας σε τοπικό επίπεδο και η λήψη των αποφάσεων από τους τοπικούς παράγοντες και την τοπική επιχειρηματικότητα.
- Η προσαρμογή της αναπτυξιακής προσπάθειας στο ανθρωπογενές και φυσικό νησιωτικό περιβάλλον.
- Η αξιοποίηση της μακρόχρονης εμπειρίας στην κλαδική ανάπτυξη, με την υιοθέτηση παραδοσιακών μεθόδων διαχείρισης των φυσικών πόρων και της παραγωγής.

Μια αποτελεσματική στρατηγική περιφερειακής ανάπτυξης για το νησιωτικό χώρο μπορεί να αξιοποιήσει τις παραπάνω αναπτυξιακές παραμέτρους συνδυάζοντας, όπως ήδη αναφέρθηκε:

- Την Εξωγενή Ανάπτυξη, μέσω του Εθνικού και Περιφερειακού Αναπτυξιακού Σχεδιασμού και παρεμβάσεις για την ανάδειξη Αξόνων, Πόλων και Κέντρων Ανάπτυξης του νησιωτικού χώρου, την ενίσχυση των επιχειρηματικών, τεχνικών και κοινωνικών υποδομών, την κλαδική πολιτική, την υγεία και την εκπαίδευση, την προστασία του περιβάλλοντος και τη δημιουργία κλίματος ασφάλειας.
- Την Ενδογενή – Τοπική Ανάπτυξη, μέσω ενός από τη βάση, σε επίπεδο μικροπεριφέρειας προγραμματισμού, σχεδιασμού και παρεμβάσεις για την οργάνωση ΤΠΣ, με όλες τις απαιτούμενες μεταβολές στην οργάνωση, στην ενέργεια και στη δικτύωση των επιχειρήσεων, καθώς και στην ανάληψη Τοπικής Δημόσιας Δράσης.
- Το πλαίσιο διαμόρφωσης και πραγμάτωσης της αναπτυξιακής στρατηγικής του νησιωτικού χώρου μπορεί να διατυπωθεί ως εξής (Ακαδημία Αθηνών, 2003):

Στο πλαίσιο αυτό, αν συνδέσουμε την αναπτυξιακή εμπειρία του νησιωτικού χώρου και τις σύγχρονες απαιτήσεις του αναπτυξιακού σχεδιασμού και προγραμματισμού μπορούμε να διατυπώσουμε την ακόλουθη πρόταση για τη Στρατηγική Περιφερειακής Ανάπτυξης του Νησιωτικού Χώρου⁷.

Οι κύριοι Στρατηγικοί Στόχοι είναι οι εξής:

- **Ενίσχυση της Εξωστρέφειας και της Αυτοδύναμης Ανάπτυξης του Νησιωτικού Χώρου**
- **Ενίσχυση των Εξωτερικών Οικονομιών και άρση της απομόνωσης του Νησιωτικού Χώρου**
- **Αξιοποίηση των Φυσικών και Ανθρώπινων Πόρων στην αναπτυξιακή διαδικασία**
- **Πληθυσμιακή ενδυνάμωση και ενίσχυση της Συνοχής του Νησιωτικού Χώρου**

Τα κύρια Μέσα της Πολιτικής και οι σχετικές Δράσεις για την επίτευξη των παραπάνω Στρατηγικών Στόχων είναι:

<p><i>Η Ενδογενής Τοπική Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη Νησιωτικών Περιοχών και Συμπλεγμάτων</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ολοκληρωμένος Αναπτυξιακός Σχεδιασμός με την ενεργοποίηση της Τοπικής Δημόσιας Δράσης • Προσδιορισμός Μικροπεριφερειών Προγραμματισμού • Διαμόρφωση Τοπικών Παραγωγικών Συστημάτων και Δημιουργικού Περιβάλλοντος στις Μικροπεριφέρειες • Δικτύωση Τοπικών Παραγωγικών Συστημάτων • Ομαδοποιημένες χωρικές παρεμβάσεις • Ενίσχυση τοπικών κέντρων ανάπτυξης
<p><i>Η Ανάδειξη Δυναμικών Αστικών Κέντρων</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Προσδιορισμός και Εξειδίκευση του Αναπτυξιακού Ρόλου των Μεγάλων Αστικών Κέντρων • Ενίσχυση Επιχειρηματικών και Αναπτυξιακών Υποδομών • Προσδιορισμός και Ενίσχυση Προωθητικών Δραστηριοτήτων

7. Αναλυτικότερα για τη Στρατηγική Ανάπτυξης του Νησιωτικού Χώρου βλέπε: Ακαδημία Αθηνών (2003), *Οικονομικά Χαρακτηριστικά και Στρατηγική Ανάπτυξης της Νησιωτικής Ελλάδος*, Αθήνα.

<p><i>Η Δημιουργία Θαλάσσιων Αξόνων Ανάπτυξη</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ιόνιος Άξονας • Ανατολικός Άξονας (Ρόδος-Κως-Σάμος-Χίος-Λέσβος-Λήμνος-Καβάλα) • Πειραιάς-Σύρος-Νάξος-Θήρα-Ηράκλειο • Πειραιάς-Σύρος-Νάξος-Ρόδος • Πειραιάς - Σύρος - Μύκονος - Ικαρία - Σάμος • Άγιος Νικόλαος - Κάσος - Κάρπαθος - Ρόδος
<p><i>Η Ανάδειξη Δυναμικών Κλάδων Προωθητικών Δραστηριοτήτων</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Τουρισμός – Ειδικές Μορφές • Διεθνείς Μεταφορές • Διαμετακομιστικό Εμπόριο • Πανεπιστήμια, • Πανεπιστημιακά Ινστιτούτα, Ερευνητικά Κέντρα • Τεχνολογικά Πάρκα • Συνεδριακοί Χώροι • Δικτυώσεις Πανεπιστημίων και Ερευνητικών Κέντρων • Δικτυώσεις Νοσοκομείων • Δικτυώσεις Δημόσιων Υπηρεσιών • Πολιτικές σύνδεσης Έρευνας και Παραγωγής
<p><i>Οι Στρατηγικές Υποδομές</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Αεροδρόμια • Λιμάνια - Χώροι Διαμετακόμισης • Βιομηχανικές και Επιχειρηματικές Περιοχές
<p><i>Η Πολιτιστική Ανάπτυξη</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ανάδειξη Πολιτιστικής Ταυτότητας – Τοπικής Παράδοσης • Δικτυώσεις • Ενίσχυση Πολιτιστικών Υποδομών • Σύνδεση Πολιτισμού - Τουρισμού
<p><i>Ο χωρικός Αναπροσανατολισμός η αξιοποίηση νέων Αγορών</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ευρωπαϊκή Ένωση • Βαλκάνια • Ανατολική Ευρώπη • Μέση Ανατολή • Αφρική
<p><i>Οι συμπληρωματικές ολοκληρωμένες πολιτικές</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Πολιτική για τους Υδάτινους Πόρους • Πολιτική για το Περιβάλλον και την Αειφόρο Ανάπτυξη • Πολιτική για τις Μεταφορές και τις Τηλεπικοινωνίες • Μέση Ανατολή • Πολιτική για τη Διεύρυνση της Παραγωγικής Βάσης • Πολιτική για την Κοινωνική Ανάπτυξη • Υποστηρικτικές Δράσεις • Ολοκληρωμένο Θεσμικό Πλαίσιο για την ανάπτυξη του Νησιωτικού Χώρου

Τονίζεται ότι οι διαδικασίες του σχεδιασμού και της εφαρμογής των αναπτυξιακών πολιτικών σε τοπικό επίπεδο δεν ανήκουν αποκλειστικά και μόνο στην αρμοδιότητα της κεντρικής και αποκεντρωμένης διοίκησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης. Η πολιτική της ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο κινείται σ' ένα πραγματικά πολύπλοκο πλαίσιο, με λειτουργίες και αποφάσεις που διασταυρώνονται ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα διοίκησης και στους διάφορους φορείς, ιδίως στο νησιωτικό χώρο. Το πλαίσιο συνεργασίας και κοινωνικής συναίνεσης και οι όποιες αποφάσεις των τοπικών φορέων επηρεάζουν την εξειδίκευση της στρατηγικής και τη διαδικασία της τοπικής ανάπτυξης, ιδίως στην περίπτωση της ανάδειξης Τοπικών Συστημάτων Δημιουργικού Περιβάλλοντος.

5. Συμπεράσματα – Προτάσεις για την εφαρμογή της Στρατηγικής

Όπως έδειξε η προηγηθείσα ανάλυση, οι ιδιαιτερότητες, οι περιορισμοί και οι δυνατότητες του νησιωτικού χώρου επιβάλλουν τη διαμόρφωση και εφαρμογή μιας ειδικά προσαρμοσμένης Στρατηγικής Περιφερειακής Ανάπτυξης, που πρέπει να συνδυάζει:

- Την Εξωγενή Ανάπτυξη, μέσω του Εθνικού και Περιφερειακού Αναπτυξιακού Σχεδιασμού και παρεμβάσεις για την ανάδειξη Αξόνων, Πόλων και Κέντρων Ανάπτυξης του νησιωτικού χώρου, την ενίσχυση των επιχειρηματικών, τεχνικών και κοινωνικών υποδομών, την κλαδική πολιτική, την υγεία και την εκπαίδευση, την προστασία του περιβάλλοντος και τη δημιουργία κλίματος ασφάλειας.

- Την Ενδογενή – Τοπική Ανάπτυξη, μέσω ενός από τη βάση, σε επίπεδο μικροπεριφέρειας προγραμματισμού, σχεδιασμού και παρεμβάσεις για την οργάνωση Τοπικών Παραγωγικών Συστημάτων, με όλες τις απαιτούμενες μεταβολές στην οργάνωση, στη συνέργια και στη δικτύωση των επιχειρήσεων.

Βασικές προϋποθέσεις για την αποτελεσματική εφαρμογή αυτής της στρατηγικής είναι: η ενεργοποίηση των τοπικών φορέων και της τοπικής επιχειρηματικότητας στο πλαίσιο μιας Τοπικής Δημόσιας Αναπτυξιακής Δράσης σε κάθε Μικροπεριφέρεια Προγραμματισμού, η δημιουργία επιχειρηματικού κλίματος και η ενίσχυση της κοινωνικής συναίνεσης στην αναπτυξιακή προσπάθεια. Παράλληλα, απαιτείται η αξιοποίηση της προσαρμοσμένης τεχνολογίας και της καινοτομίας, καθώς και η δρομολόγηση των απαραίτητων οργανωτικών μεταβολών στην τοπική επιχειρηματική δραστηριότητα και η προώθηση της ευρύτερης συνέργιας και δικτύωσης των δομών (Τοπικών Παραγωγικών Συστημάτων-Συστημάτων Δημιουργικού Περιβάλλοντος) της τοπικής ανάπτυξης.

Ο Περιφερειακός Προγραμματισμός είναι το μέσο για την υλοποίηση της στρατηγικής. Στην Ελλάδα, στο προγραμματικό πλαίσιο της περιόδου 2000-2006 προωθούνται στρατηγικές για την τοπική ανάπτυξη, με το σχεδιασμό προγραμμάτων και δράσεων που κατευθύνονται προς το τοπικό επίπεδο, με στενή συνεργασία της κεντρικής διοίκησης με τις περιφερειακές, νομαρχιακές και το-

πικές αρχές και τους κοινωνικούς και συλλογικούς φορείς (Παπαδασκαλόπουλος και Χριστοφάκης, 2002).

Η διαδικασία της «εκ των άνω» ανάπτυξης μπορεί να προωθηθεί μέσω των υφιστάμενων Περιφερειών Προγραμματισμού (επίπεδο NUTS II). Η ενεργοποίηση της τοπικής ανάπτυξης απαιτεί την οριοθέτηση Μικροπεριφερειών Προγραμματισμού και τη διαμόρφωση ενιαίου συστήματος προγραμματικής δικαιοδοσίας που απαιτείται για την εφαρμογή τοπικών αναπτυξιακών προγραμμάτων. Πέρα από την οριοθέτηση Μικροπεριφερειών Προγραμματισμού, κρίνεται αναγκαία και η λειτουργική ενσωμάτωση στον περιφερειακό σχεδιασμό των προγραμμάτων και των δομών της τοπικής ανάπτυξης. Τα τοπικά προγράμματα θα πρέπει να ενταχθούν θεσμικά στο συνολικό περιφερειακό σχεδιασμό και να συνοδεύονται από την αντίστοιχη ενότητα προγραμματικής δικαιοδοσίας στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, που θα τους επιτρέπει τον αποτελεσματικό σχεδιασμό, εφαρμογή, παρακολούθηση και διαχείριση των προγραμμάτων (Χριστοφάκης, 2001). Παράλληλα, θα πρέπει να προσαρμοσθεί στα παραπάνω και το Σύστημα Στατιστικής Πληροφόρησης, με τρόπο ώστε να εξυπηρετεί τις πραγματικές ανάγκες του προγραμματισμού του νησιωτικού χώρου, τόσο στο στάδιο της οριοθέτησης των μικροπεριφερειών προγραμματισμού, όσο και στο στάδιο της διαμόρφωσης και εφαρμογής των τοπικών αναπτυξιακών προγραμμάτων σε επίπεδο νησιού ή μικρού νησιωτικού συμπλέγματος. Για την επίτευξη του στόχου αυτού προτείνονται πέντε σχετικές παρεμβάσεις (CE, 2003):

1. Απογραφή και παρουσίαση όλων των νησιωτικών εδαφών.
2. Δημιουργία ενός Γεωγραφικού Συστήματος Πληροφοριών, το οποίο θα παρουσιάζει το σύνολο των στατιστικών και χαρτογραφικών δεδομένων του νησιωτικού χώρου.
3. Καταγραφή του συνόλου των θεσμικών μέτρων που αφορούν στο νησιωτικό χώρο.
4. Καταγραφή και ανάλυση των αναπτυξιακών πολιτικών και προγραμμάτων για το νησιωτικό χώρο σε ευρωπαϊκό, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.
5. Εμβάθυνση της διερεύνησης του νησιωτικού χώρου και δημιουργία ενός συστήματος εξειδικευμένων δεικτών.

Έτσι, θα καταστεί εφικτή η υλοποίηση της συνδυασμένης στρατηγικής περιφερειακής ανάπτυξης, που περιγράφηκε και η οποία εμπεριέχει τόσο τα στοιχεία της «από τη βάση» ανάπτυξης, όσο και τα στοιχεία της «εκ των άνω» ανάπτυξης. Το τοπικό επίπεδο σχεδιασμού - προγραμματισμού, θα είναι λειτουργικά ενταγμένο στο αντίστοιχο πλαίσιο περιφερειακού και εθνικού επιπέδου σχεδιασμού - προγραμματισμού («εκ των άνω» ανάπτυξη) και ειδικότερα θα εντάσσεται στη χάραξη της Στρατηγικής, στο Σχεδιασμό, στον Προγραμματισμό, στη Διαχείριση των Προγραμμάτων, στις διαδικασίες Χρηματοδότησης, στην Αξιολόγηση και στον Έλεγχο της αναπτυξιακής προσπάθειας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Aydalot, P. (1986), *Les milieux innovateurs en Europe*, Paris, Gremi.
- Becattini G. (1991), Le district industriel : milieu créatif, *Espaces et sociétés*, No 66-67.
- Bennett J. Robert and Krebs Gunter (1991), *Local Economic Development*, Belhaven Press, London.
- Biggi M. Michel (2000), Représentations statistiques et économiques de l'insularité, in: Hache M. Jean-Dinier, *Quel statut pour les îles d'Europe?*. Edition l'Harmattan, Mai 2000.
- Briguglio Lino (1995), Small Island Developing States and Their Economic Vulnerabilities, *World Development*, Vol. 23, No 9, pp. 1615-1632, Elsevier.
- CE (2003), Rapport final. Analyse des régions insulaires et des régions ultrapériphériques de l' Union Européenne, *Planistat Europe*.
- Coffey S., Polese M. (1985), Local Development, Conceptual Bases and Policy Implications, *Regional Studies* Vol. 19 No 2.
- Cook Paul, Kirkpatrick Colin (1998), Labor Market Adjustment in Small Open Economies: The Case of Micronesia, *World Development*, Vol. 26, No 5, pp 845-855, Elsevier.
- Courlet C. (1994), Les systèmes productifs localisés. De quoi parle-t-on ?, in Courlet C. et Soulage B., *Industrie, territoires et politiques publiques*, Paris, L'Harmattan.
- Eurisles (2002), *Au large de l' Europe, La construction européenne et la problématique des îles*, Commission des îles de la CRPM.
- Fustier, B. (1995), Position économique des régions insulaires par rapport a la norme européenne: le poids d'isolement, *Revue d'économie régionale et urbaine*, no 1.
- Garofoli Gioacchino (1992), *Endogenous Development and Southern Europe*, Athenaeum Press Ltd, Newcastle.
- Gouttebel, Jean-Yves (2001), *Stratégies de développement territorial*, Economica, Paris.
- Guigou, J., L. (1983), *Le développement local: espoirs et freins*. Colloque de Poitiers sur le thème du développement local.
- Hache M. Jean-Dinier (1998), *Indicateurs statistiques de disparité régionale engendres par l'insularité et l'ultrapériphérique*, Eurisles.

- Maier and Obermaier (2001), *Creative Milieu and Regional Networks: Local Strategies and Implementation in Case Studies in Bavaria*, in: *Technological Change and Regional Development in Europe*, by L., Schatzland and J., Revilla Diez (eds), Physica – Verlag.
- Markusen R. (2000), *Des lieux - aimants dans un espace mouvant: une typologie des distincts industries* in G. Bengo, A. Lipietz (eds), *La Richesse des Régions, La Nouvelle Géographie Socioéconomique*, P.U.F.
- Parlement Européen (1998), *Résolution sur les problèmes des régions insulaires de l' Union Européenne*, A4-0118/98.
- Pecqueur B. (1989), *Le développement local*, Paris, Syros Alternatives.
- Porter M. (juin 1999), «Les districts et les choix d'implantation», *L'Expansion Management Review*.
- Theveniant-Muller M. (1999), *Le développement local, une réponse politique a la mondialisation*, Paris, Desclee de Brouwer.
- Vanhove, N. and Klaassen, L. (1987), *Regional Policy: A European Approach*, Aldershot, Avebury.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Ακαδημία Αθηνών (2003), *Οικονομικά χαρακτηριστικά και Στρατηγική Ανάπτυξης της Νησιωτικής Ελλάδος*, Επιστημονικός Υπεύθυνος Κ. Δρακάτος, Αθήνα.
- Barquero Vasquez Antonio (1991), *Τοπική Ανάπτυξη. Μια στρατηγική για τη δημιουργία απασχόλησης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Γενική Γραμματεία Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου (2001), *Περιφερειακό επιχειρησιακό πρόγραμμα Βορείου Αιγαίου 2000-2006*.
- Γενική Γραμματεία Περιφέρειας Ιονίων Νήσων (2001), *Περιφερειακό επιχειρησιακό πρόγραμμα Ιονίων Νήσων 2000-2006*.
- Γενική Γραμματεία Περιφέρειας Κρήτης (2001), *Περιφερειακό επιχειρησιακό πρόγραμμα Κρήτης 2000-2006*.
- Γενική Γραμματεία Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου (2001), *Περιφερειακό επιχειρησιακό πρόγραμμα Νοτίου Αιγαίου 2000-2006*.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1994), *Ευρώπη 2000+ Συνεργασία για τη Χωροταξία στην Ευρώπη*.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2001), *Οι διαρθρωτικές πολιτικές και τα εδάφη της Ευρώπης - Τα νησιά και οι παράκτιες περιοχές*, Ευρωπαϊκή Ένωση, Περιφερειακή Πολιτική.

- Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης - Οικονομικός Ταχυδρόμος (2000), *Η οικονομία των ελληνικών περιφερειών*, Ειδικό Τεύχος, 17-2-2000.
- Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 2019/93 για τη θέσπιση ειδικών μέτρων για ορισμένα γεωργικά προϊόντα προς όφελος των μικρών νησιών του Αιγαίου Πελάγους, *Επίσημη Εφημερίδα* αριθ. L184, 27.07.1993.
- Κλωνής Κ. Δ. (1998), *Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ανάπτυξη Νησιωτικών Περιφερειών*, Κέντρο Έρευνας Περιφερειακής Αναπτύξεως «Ιερώναμος Πίντος», Αθήνα.
- Κόνσολας, Ν. (1997), *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Παπαδασκαλόπουλος, Δ. Αθ. (1995), *Πρότυπα και Πολιτικές Περιφερειακής Ανάπτυξης*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Παπαδασκαλόπουλος, Δ. Α. και Χριστοφάκης, Σ. Μ. (2002), *Περιφερειακός Προγραμματισμός*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Σοφούλης, Μ. (Επιστημονικός Υπεύθυνος) (1990), *Για ένα κοινοτικό πρόγραμμα ανάπτυξης των νησιών*, Εκτελεστική Περίληψη, Πανεπιστήμιο Αιγαίου – Τμήμα Περιβάλλοντος, Μυτιλήνη.
- Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας (1999), *Σχέδιο Ανάπτυξης 2000-2006 – Περιφερειακό Σκέλος και Σχέδιο Ανάπτυξης Νησιωτικού Χώρου*, Αθήνα.
- Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας (2000), *Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης 2000-2006*, Αθήνα.
- Χριστοφάκης Σ. Μ. (2001), *Τοπική Ανάπτυξη και Περιφερειακή Πολιτική*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.